

LUCEAFĂRUL

Serie nouă

Iunie 1944

SALA
DE
LECTURĂ

Anul IV

6192 ! an

LUCEAFĂRUL

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE REDACȚIE:

VICTOR PAPILIAN, D. D. ROȘCA, MIHAI BENIUC ȘI GRIGORE POPA

Colaboratorii revistei: I. Agârbiceanu, Nicolae Albu, Mircea Alexiu, S. Anderco, Corneliu Axente, Nicolae Balcă, A. P. Bănuț, Vlaicu Bârna, V. Beneș, Lucian Blaga, Lucian Bologa, Radu Brateș, Petre Bucșa, Al. Ceușianu, Paul Constant, V. Copilu-Cheatră, Ilie Dăianu, Dimitrie Danciu, Romeo Dăscălescu, Al. Dima, Petru Drăghici, I. Fruma, Virgil Fulicea, Ion Gherghel, Gherghinescu Vania, Vasile Gionea, Victor Iancu, Zorica Lațcu, Șt. Manciu, Grigorie T. Marcu, Aurel Marin, C. Munteanu, Iosif Morușan, Eugenia Mureșanu, Teodor Murășanu, M. Nanu, Ionel Neamtzu, Al. Negură, Vasile Netea, Ionel Olteanu, Petre Pascu, Horia Petra-Petrescu, George A. Petre, Licu Pop, George Popa, Iulian Popa, O. F. Popa, I. Popescu-Sibiu, Ioan Râmbu, Marcel Romanescu, M. G. Samarineanu, Constantin Sassu, Ion Șiușariu, Virgil Șotropa, I. V. Spiridon, Mihail Spiridonică, D. Stăniloae, R. Șorban, Octav Șuluțiu, Gabriel Țepelea, Gh. Tulbure, Lucian Valea, Emil Zegreanu.

Manuscrisele, cărțile și publicațiile periodice de recenzat se vor trimite pe adresa redacției.

*

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

*

Cine reține un număr din revistă, se consideră abonată și este rugată să trimită abonamentul prin mandat poștal, pe adresa administrației.

*

Redacția și administrația: Sibiu, Str. Dealului Nr. 1, Etaj I
Telefon 929

Abonamente: În țară, pentru particulari, anual Lei 800.—
pentru autorități și instituții „ 2000.—
În străinătate dublu.
Exemplarul Lei 80.—

Inscrisă în registrul de publicații periodice la Tribunalul Sibiu, Secția II-a, Nr. 1469/1941

Tipografia „Dacia Traiană”, S. A., Sibiu.

Secretar de redacție: Stella Roșca.

Inscr. în Reg. Com. Fi. 275/1931

BIBLIOGRAFIE

- Coriolan Petranu**, *Aprecieri străine recente asupra artei românești din Transilvania și asupra operei „L'Art Roumain de Transylvanie“*. Arad, 1943.
- Melania Livadă**, *Lucian Blaga*. Comentarii la o discuție filosofică. Sibiu, 1944.
- Bino Sanminiatelli**, *Noapte de petrecere*. In românește de A. Popescu. București, 1943.
- Silviu Dragomir**, *La Transylvanie avant et après l'arbitrage de Vienne*. Centrul de Studii și Cercetări privitoare la Transilvania. Sibiu, 1943.
- Petru Râmneanșu**, *Die Abstammung der Tschangos*. Idem. Sibiu, 1944.
- Al. Procopovici**, *Die Rumänenfrage*. Idem. Sibiu, 1944.

- Curier Ieșan**. Iași 15 Februarie 1944.
- Altarul Banatului**. Caransebeș. Martie—Aprilie 1944.
- Bucovina Literară**. Cernăuți. Martie 1944.
- Prietenie și Luptă**. București. Martie 1944.
- Revista Istorică**. București. Iulie—Decembrie 1943.
- Revista Fundațiilor Regale**. București. Martie 1944.
- Convorbiri Literare**. București. Februarie 1944.
- Insemnări**. Dorohoi. Februarie—Martie 1944.
- Basarabia Literară**. Chișinău. Martie 1944.
- Dacia Rediviva**. București. Anul IV, Nr. 1.

LUCEAFĂRUL

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ ȘI CULTURĂ GENERALĂ

ANUL IV, Nr. 6.

Iunie 1944.

SUMARUL

Zorica Lațcu : Rugă 'n primăvară (versuri)	Pag. 177
Petre Hossu : Spre o dialectică a tragediei	" 178
Olga Crușevan : Cununa; Sfânta Sfințelor (versuri)	" 189
Paul Constant : Căsnicii...	" 191
I. V. Spiridon : Spovedaniile unui copil al veacului (versuri)	" 198
Elena Eftimiu : Momente culturale slave	" 201
Pompiliu Preca : Poem de sfârșit (versuri)	" 205
Marina Strolci : Cad nuferi (versuri)	" 206

GÂND ȘI FAPTĂ

Coriolan Petranu : Arta industrială în bisericile de lemn din jud. Hunedoara	" 207
---	-------

CRONICI

Ion Moga : S. Dragomir : Pro Transsilvania	" 209
Dr. Victor Preda : I. Moldovan : Introducere în Etnobiologie și Biopolitică	" 210
Dimitrie Macrea : Al. Procopovici : Die Rumänenfrage	" 212
Traian Blajovici : Zorica Lațcu : Insula Albă	" 213

INSEMNĂRI ȘI RECENZII

Dr. Victor Preda : Răspuns unei recenzii. — N. N. Munteanu : Vasile Netea, Dela Petru Maior la Octavian Goga. — I. Cârja-Făgădaru : Un reprezentant al biologiei neovitaliste; Vasile I. Rusu, Pe urmele gândului.
--

Rugă 'n primăvară

de

Zorica Lațcu

În primăvară sângele fâșnește,
Căci răni adânci, flori roșii, s'au deschis.
În lutul moale sângele rodește,
Când noaptea umple țarina de vis.

Când jalea stinge ochi senini de stele
Și 'n zori de zi s'aprind lumini de rug,
Sunt umezi bulgării de lacrimi grele,
Că-i sfarmă pasul boilor de jug.

Căldura patimilor dă rodire
Și spic va crește din dureri de foc.
Se 'nneacă 'n fumul jertfei de iubire
Mirosul sfânt de crin și busuioc.

În vii va crește bobul din sudoare
Și 'n flacăra de plâns se va 'nroși.
Sub rumeneala razelor de soare,
Cu dorul nostru cald se va 'ndulci.

Din grâu curat vom face, Doamne, pâne,
Ca să Ți-o ducem Ție la altar.
Ci Tu aminte să-Ți aduci, Stăpâne,
Că cerem milă și că cerem har.

Că pânea noastră-i plămădită 'n sânge
Și sânge este 'n cupele cu vin.
Adânc în suflet rana noastră plânge,
Cu svârcoliri de groază și de chin.

În fața Ta îmi plec genunchii iară
Și rugă 'nalț spre Tine, Doamne, al meu :
Arată mila Ta în fapt de vară
Și până 'n veacul veacului mereu.

Și pânea plămădită în sudoare
Și vinul îndulcit în greu amar,
In taine de vieață făcătoare
Prefă-le Tu, cu veșnicul Tău har.

Spre o dialectică a tragediei

de

Petre Hossu

Oare să fie doar o dimensiune a unui anumit spirit atitudinea tragică, așa cum crede Nietzsche în a sa *Nașterea Tragediei*, ori avem a face în cazul acesteia cu un fapt de temelie, constitutiv al sufletului omenesc? Întrebarea se naște în chip necesar la acest început de drum, fiind menită să limpezească sumedenie de consecințe. Deși Nietzsche în aceeași operă de debut consideră în întâile rânduri apolinismul și dionisismul ca două determinante veșnice ale sufletului omenesc, totuși mai departe, în altă ordine de idei, el distinge trei modele mari de civilizație: civilizația tragică, artistică ~ aceea a tragediei din Elada, civilizația teoretică ~ alexandrină, durată pe temelie criticismului socratic și civilizația metafizică ~ brahmană. Cele două afirmații nu pot fi conciliate nici într'un chip, iar un răspuns la întrebarea noastră care ar include într'ânsul pe cea de a doua, ne pare nu numai insuficient, ci chiar mai mult: îngust și fals în urmările sale. Căci civilizația în cele trei căi ale sale ~ științifică, etică și artistică ~ își are la temelie același suflet omenesc care se caută pe sine, își sondează tenebrele, iar modelelor propuse de Nietzsche, am substitui mai de grabă planuri de evoluție din marșul lui regal spre limpezire. Să ne oprim mai stăruitor asupra acestor fapte. Ceea ce-i generator pentru o natură omenească, deosebită de aceea biologică sau fizică, este simțământul tragic al existenței, în sensul că singur omul trăiește dureros insuficiența existenței sale trecătoare, neimplinite. Cu alte cuvinte, singur omul trăiește insuficiența sa ca ființă, după ce anterior îi este dată conștiința de sine ca realitate autonomă. Cele trei mari căi de manifestare ale spiritului, deopotrivă setea de adevăr, conștiința morală, matricea valorilor și setea de armonie, își află temelie în aceeași conștiință tragică, în același chin stărnit de insuficiența sa ca ființă, trăită tragic, iar dacă această insuficiență apare ca un dat general uman, implicit cele trei modele de civilizație propuse de Nietzsche apar ca făuriri ale unei inteligențe ordonatoare, ca scheme ale unui spirit cuprins la un moment dat de dorința unei ordini relative, într'un domeniu unde aceasta apare cel puțin străină. Căci universalitatea, de sigur că restrânsă la natura omenească, a celor trei moduri de plămădire infirmă afirmația care susține pe fiecare dintr'ânsele ca dimensiuni specifice doar unei anumite naturi omenești. Astfel deopotrivă, fie că e vorba de civilizația elenă din veacul lui Eshil, fie că e vorba de civilizația alexandrină, durată ~ măcar așa cum o vede Nietzsche, pe temelii socratice, fie că e vorba de civilizația brahmană, acestea își extind valențele creatoare peste toate trei modurile creatoare ~ iar ceea ce la Nietzsche apărea drept dimensiune specifică unui anumit spirit, în lumina examenului nostru apare mai curând ca plan în desfășurarea oricărei civilizații. Prin urmare, fie că e vorba de adevăr, bine, frumos, acestea se integrează deopotrivă în plasma organică a oricărei civilizații, iar predominanța uneia asupra celeilalte nu imprimă atâta caracterul acesteia, cât mai curând îi subliniază unul dintre planurile, etapele, desfășurării sale. Cât despre întrebarea dela început: oare atitudinea tragică răspunde doar unui anumit spirit ori avem a face cu o dimensiune constitutivă a sufletului omenesc? ~ vom limpezi doar atâta: față de credința lui Nietzsche, care reiese din afirmația sa, că artei îi răspunde atitudinea tragică; intru cât orice civilizație umană, orice umanitate creatoare, a fost fatalmente

plăsmuitoare de artă, în lumina afirmației sale, ni se impune să concedem oricărei frânturi din umanitate dimensiunea tragică.

Spuneam în cele de mai sus că aceea ce diferențiază natura umană de celelalte forme de existență este conștiința insuficienței sale, trăită afectiv în simțământ. Pentru a întări afirmația noastră vom adăuga ca probă năzuința creatoare, specifică doar spiritului uman. Ca să ajungem de altfel la această diferențiere am pornit chiar dela funcția creatoare, căci aceasta este singura notă specifică a omului. Funcțiile vitale le găsim în ultimă analiză la animal în aceeași măsură ca și la om; poate chiar la animal acestea acționează mai prompt, mai sigur decât la om, - dar funcții creatoare, oricât ne vom strădui, ne va fi peste putință să recunoaștem la animalul deplin integrat în condiția sa de existență, fără să năzuim să oricât de infim spre a o depăși. Dacă în acest simțământ tragic al existenței localizăm matca generatoare a personalității umane, implicit va trebui să căutăm aici nucleul oricărei plăsmuiri umane. Și într'adevăr, fie că ne gândim la plăsmuirea științifică, ori la plăsmuirea valorilor morale, ori la plăsmuirea artistică, acestea purced deopotrivă din aceeași conștiință tragică a insuficienței sale. În cazul fiecăreia din aceste trei, simțământul tragic al existenței neimplinite caută o transcendere a realității date și din această năzuință naște tentativa de împlinire prin cunoaștere, prin ordinea morală, prin armonia operei de artă. Privind în speță opera de artă, aceasta ilustrează mai elocvent dintre cele trei, forța originară care acționează în cazul plăsmuirilor umane. Poate chiar de aceea, Nietzsche a recunoscut atributul tragic doar plăsmuirii artistice - de fapt acest atribut este propriu deopotrivă celor trei căi creatoare, doar că în cazul acesteia din urmă, câștigă atât de simțitor în valențe încât ajunge până acolo ca să țâșnească în val clocotitor peste orice stavilă iar sta în calea sa.

Arta, și când scriem artă ne gândim limpede la opera de artă, caută armonizarea dintre forțele interioare, afectivitatea trăind tragic realitatea existenței umane neimplinite și realitatea cosmică, născătoarea acestor forțe interioare, inamice ale sale. În cele din urmă lupta se convertește în armonie, frământarea haotică în ordine cristalină, chinul în pace adânc grăitoare; - atunci conversiunea frângerii în armonie se confundă cu conversiunea realității barbare în plenitudine artistică. Dar arta ca filică a conștiinței tragice umane, cunoaște sumedenie de modalități de manifestare, după materialul și înclinația meșteșugărească a artistului. În cercetarea noastră este vorba de câmpul literaturii și anume de acela al tragediei ca nucleu al oricărei plăsmuiri dramatice. Va trebui deci să urmărim liniile de forță care duc la plăsmuirea tragediei, să o distingem pe aceasta de celelalte forme artistice și să o urmărim în evoluția sa, ca pe o făptură care în drumul său de creștere se convertește în succesive avatarii, drum care ar defini o eventuală dialectică interioară a tragediei, și implicit a conștiinței tragice.

Dacă am distins în conștiința tragică a existenței prezentă la om, pentru întâia oară în ciclul cosmic, matca oricărei plăsmuiri, rămâne o poziție bine limpezită singularitatea tragică a operei de artă - în deosebi generată de această trăire umană a insuficienței existențiale. În setea de adevăr, omul se întoarce spre fenomene, spre modurile cum realitatea ni se revelează nouă, în care existența se convertește în sensibil. Aici omul iese dintr'ânsul și caută înafara lui, deschide ochii spre cele din jurul său, uitându-și adesea de sine. Doar năzuința este subiectivă, doar neliniștea inițială a firii umane care se simte neimplinită și caută împlinirea în putere, necesar egată de cunoaștere (a ști însemnează a prevedea, a prevedea însemnează a putea) - dar pe urmă calea se desprinde de vatra plecării, omul își uită tot mai mult de sinele său. Așa se explică de ce un Curie și-a uitat de infirmitatea pe care i-o aduceau cercetările primejdioase, de ce Pasteur s'a pierdut pe sine ca om spre a crea noua știință, de ce atâția bacteriologi cad astăzi ca și ieri victimele mediului în care își urmează gândul lor întovărășit de experiment. Asemenea științei, morala creatoare a valorilor caută să obiectiveze neputința, sau putința mărginită a omului, - să aducă trăinicie în ceea ce este efemer. Conștiința morală se suprapune lăuntricului spre a-l întări cu stâlpi de sprijin veniți de sus, dintr'o lume transcendentă suprapusă imanenței umane. La amândouă căile de plăsmuire este comună năzuința ivorită din simțământ, acesta la rândul lui coboritor din conștiința de sine a omului ca ființă neimplinită. Spre deosebire însă de aceste două căi, deși ridicându-se dintr'un trunchi comun, din aceeași conștiință a caducității - plăsmuirea

artistică aduce o trăsătură aparte, numai a sa, ori mai sincer observat, este consecventă cu datele ei inițiale. Căci arta nu trădează ca și știința ori morala imanența umană, ci mai curând urmează matca firească a năzuinții interioare și mereu sondează, mereu încearcă să aducă lumini nouă în negurile pe care le purtăm în noi și care ne sunt mult mai familiare și mai dureroase decât cele dinafara noastră. De aceea arta rămâne mereu umană, artistul nu-și uită atributul său de om, iar năzuința lui nu se pierde în operația începută ca s'o preschimbe pe aceasta din mijloc în scop, cum se întâmplă în cazul științei și moralei, care dela un moment dat devin lumi aparte, deosebite de noi, în concepția sclavilor plini de confuzie, - încât anevoie mai ajunge cineva să distingă funcția lor de mântuire a omului. Artă rămâne veșnic mijloc de mântuire, iar atunci când se preschimbă în joc fără aderențe intime cu originarul uman, atunci sterilitatea îi macină temelii, iar moartea civilizației în care intră ca forță constitutivă se află de-a-binelea în iremediabilă agonie.

Faptul că în timp ce știința și morala se desprind de imanența umană care le-a generat, pe când arta rămâne legată veșnic de aceasta, implică după sine consecințe ce trebuiesc subliniate în toată gravitatea lor. Prin pasul hotărâtor din evoluția științei și a moralei - trecerea dela funcția lor ca mijloace de împlinire a conținutului uman conștient de insuficiența sa în scopuri degajate de vatra în care au luat naștere - acestea își hotărăsc sentința de diferențiere, poate că nu întru totul fericită. Căci din moment ce se izolează ca realități de sine stătătoare fatalmente își pierd atributul autenticității, care nu poate fi semnalat decât acolo unde omenescul este prezent: ori omenescul se retrage în cazul de față, se estompează spre a le face loc acestor ființe doritoare de independență. Acolo unde obiectivitatea, aceasta luată în sensul unei cunoașteri sau acțiuni plăsmuitoare în care subiectul se degradează în simplu instrument spre a face loc creșterii până la diformitate a obiectului, repetăm: acolo unde obiectivitatea își croiește drum, autenticitatea legată de subiectul activ, a cărui amprentă este, nu mai poate supraviețui. Lipsa de autenticitate a științei și moralei, ori ca să mai menținem anumite rezerve: autenticitatea lor crepusculară, innăbușe temelii din care au crescut, acea umanitate purtătoarea conștiinței tragice. De aceea Nietzsche a afirmat ca diferențială a artei, conștiința tragică din care singură aceasta ar crește.

Orice comunitate umană îndură un lung proces de evoluție spre limpezirea viziunii tragice asupra existenței sale - iar mărturia itinerarului străbătut este civilizația pe care a plăsmuit-o. Urmărind această imagine spectaculară a unui suflet colectiv, avem înaintea ochilor întreg peisajul său interior cu toate avaturile prin care a trecut. O fatalitate pecetluiește orice faptă a noastră, orice înfățișare a existenței cu stigmatul neșters al devenirii; iar întru cât acea devenire urmărește un scop mărturisit sau trecut sub tăcere și totuși nu mai puțin trainic, implicit obiectul suferă cursul evoluției ca pe un ce necesar. Asemenea și conștiința tragică a existenței, ca neîmplinită, deși am considerat-o precum o vom face în cele ce urmează ca dimensiune originară și generatoare a omenescului, totuși trebuie să precizăm că și în cazul acesteia stigmatul evoluției este prezent. Umanitatea, în orice comunitate a ei, evoluează spre omenescul plinar, care crește din formele elementare de existență, iar paralel acestei creșteri se desfășură și cealaltă - limpezirea conștiinței de sine ca ființă neîmplinită, care duce la năzuința creatoare. De aceea arta va evolua dela modelele în care conștiința tragică abia mijeste spre ultima expresie a acesteia, tragedia, care circumscrie semnul de zenit al tensiunii lăuntrice. De aceea civilizațiile arhaice încep cu povestirea. Așa avem povestirile Răsăritului, imbibate cu elemente de fabulos feeric, ori povestirile lui Homer, Vergiliu, ale Celtului, ale nordicului ori ale Saxonului. Aici conștiința tragică abia mijeste - omul este de acum lămurit de marginile puterilor lui, ori cu alte cuvinte de faptul că puterea lui are o margină; chiar dacă hotarul puterilor sale, așa cum le proiectează în eroul invincibil, este mai departe decât în conștiința decadentului relativist. Că fabulosul povestirii arhaice cunoaște totuși o limită, stă mărturie călcăiul vulnerabil al eroului Achille, ori moartea lui Hector cel păzit sau însoțit la luptă de seninul Apollo, ba chiar și crepusculul Zeilor din vechea mitologie germanică, clădiți pe măsura omului. Același spirit epic caracterizează și plastica arhaică. Să ne gândim doar la imaginile spectaculare din grottele dela Altamira și Alpera, la început încremenite, pe urmă fremătând de viață - povestind, convertite în epică. De sigur că oricine ne va putea întreba, unde am lăsat faimoasa lirică a primitivului, care deschide civilizația de mai târziu? Aici vom preciza două fapte: de o parte lirica este glasul singuraticului și nicidecum expresia unei

umanități, încât în preocupările examenului de față cade într'un plan secund; pe de altă parte aceasta premerge epiceii ca practică de trăire și cristalizare artistică, precum portretul cerbului din grotă premerge desfășurării epice mai de pe urmă. Lirica este glasul singuraticului ori glasul aceluia care își încearcă instrumentul pentru epica ce va să vină. În epică se exprimă armonia dintre forțele generatoare ale unui conflict exterior, căci conștiința încă nu a ajuns la conflictul deschis și total cu sine însăși; de aceea durerile celor din epică sunt pricinuite de împrejurări neprielnice dinafară – și aici ar fi locul să pomenim de lupta omului cu natura, luptă grea dar senină din epopeea hesiodică, ori din Georgicele alintatului Vergiliu, ori cearta dintre Achille și Agamemnon, lupta de zece ani sub zidurile Ilionului din pricina unei femei odată frumoasă, care însă a avut între timp răgazul să îmbătrânească de-a-binelea. Opera epiceii este centrifugală și nicidecum egocentrică, – lupta cu sine o duce omul abia când îndură sfâșietoarea durere a propriei sale răni. Până atunci lirica, egocentrică prin natura ei, are o funcție narcisică, specifică sufletului puber, iar epica dacă își idealizează eroul, fapta ei se datorează acelorași inclinații temperamentale ce țin de adolescență. Dacă cineva o să ne aducă următoarea rezervă: cum se poate totuși că epica presupune simțul de măsură și judecata celui matur și totuși ea ar aparține sufletului uman la începuturile drumului său spre limpezire? – îi vom răspunde că dacă tehnica și forța narativă este legată de maturitatea artistului ca meșteșugar, în schimb fondul uman pe care îl reflectează, precum și năzuințele ei poartă amprenta aurorei, ori a întâiei jumătăți de zi din evoluția conștiinței, considerată în perspectiva tragicului acesteia. Arta naște din puritatea simțirii, iar epica întru cât răsfrânge stadiul când simțirea umană trăiește tumultos, risipindu-și cu generozitate avutul tinereții, fără să trăiască sfâșietor, evident că premerge ultima exprimare a conștiinței tragice: tragedia.

Astfel două momente artistice premerg ultimul popas al ascensiunii, pe care o operează conștiința umană spre limpezirea și împlinirea insuficienței sale: lirica, asemenea glasului singuratic; epica, glasul singuraticului și al mulțimii în luptă cu realitatea dinafară. Însă se poate întâmpla să apară, ca niște copii minune și chiar prin aceasta singulari, personalități tragice și în zilele de aură ale unei omeniri. Dar aceștia sunt doar accidente, doar apariții singuratice. Ceea ce voim să degajăm este succesiunea momentelor colectivului, care expresionează prin artiștii săi Tragedia.

Soarta care stăpânește peste lumea plâsmuirilor spiritului a făcut ca floarea rară a tragediei să crească pentru întâia oară în trecutul civilizațiilor omenești, pe plaiurile vechii Elade. Sufletul omului din vechime și-a acordat câteva veacuri în șir lira spre a plămădi acele monumente masive și grele de rod care sunt eposurile homerice. A trecut prin faza când simțirea omului caută aventura încă inafară, când tumultul lăuntric nu atinge încă o combustione atât de arzătoare încât să-l constrângă pe purtătorul său să se întoarcă cu precădere spre sine, ignorând aproape toate cele dimprejurul său. Am putea asemui foarte bine vremea când aezii și-au încrestat pe toiagurile lor, semnele de aducere aminte ale versurilor homerice, cu copilăria sufletului elen. Câtă spontaneitate se cere unui Achille spre a ajunge la sfadă din pricina unei roabe cu mai marele oștirilor aheene, atridul Agamemnon, sau răbdarea miilor de luptători din tabăra de pe coastă, spre a întârzia zece ani sub zidurile Ilionului din pricina unei femei răpite de ușuraticul Paris. Asemenea putem socoti pe vicleanul dar în același timp nesăbuitul Ulyse spre a întârzia atâta amar de vreme în rătăcirile pe mare, în brațele zânei Calypso, ori la curtea fascinantei Nausicaa. În ce privește întrebarea dacă sufletul elen ajunsese să trăiască în conștiința sa, insuficiența existenței umane, așa cum aceasta ne este dată, nu rămâne despre aceasta nicio îndoială. Doar că năzuința omului spre depășirea stării lui date, spre transcenderea condiției lui, nu ajunsese încă la frângerea tragică. Pentru eroii homerici existența este încă un joc, violent și temerar, bineînțeles, dar totuși un joc încă. Abia mai târziu acest joc avea să se convertească în frângere, sfâșiere și luptă. Atâta vreme cât pantheonul plâsmuit de primii oameni – himera senină a Olimpului, menită chiar acestui scop: de a îndepărta neliniștile din sufletul chinuit al omului spre a limpezi zilele sale – mai avea să trăiască, existența nu deveni pentru acesta pricină de frământare și suferință supraumană. În poemele homerice zeii sunt puternici și nemuritori, lumea este armonizată în toate planurile sale – deopotrivă în cosmosul nemuritorilor, precum și în orbita

celor cu zilele numărate, a oamenilor, domnește o relativă armonie. Credem împreună cu Nietzsche că zeii senini ai Olimpului s'au născut din suferința omului, iar splendoarea calmă a zeului este sora frângerii care s'a petrecut în fiecare suflet elen, chiar și la omul cel mai de rând.

Dar iată că ordinea din această vreme de copilărie, de creștere, avea să cedeze locul momentului de răscruce - unei violente crize de creștere, fatală oricărei ființe. Lumea zeilor senini și armonici din Olimp, plăsmuiți chiar de simțirea umanității elene care se închina lor, ajunse într'o bună zi să nu mai mulțumească pe oameni. Lupta luată ca un joc generos se preschimbă în neliniște halucinantă și întrebările originare oricărui suflet uman, care o vreme zăcuseră sub spuză de securitate și seninătate olimpică, aveau să-și ceară un răspuns neîntârziat. În locul simțirii senine din copilărie, așa cum se oglindește aceasta pentru noi în poemele homerice, legate de sprijinul pe care transcendentul îl acorda omului, iar acesta se încredea fără măsură în puterea Olimpului și în puterea sa - veni ziua când toate certitudinile se preschimbară în îndoială, iar omul nu mai avu alt mijloc de rezim decât propria sa ființă. Dar retrăgându-se în sine și încercându-și puterile, el văzu mai lucid și mai dureros ca oricând insuficiența ființei sale. Dacă totuși urmarea acestui moment de gravă trezire n'a fost resemnarea și abandonul, faptul se datorește plasmei viguroase a sufletului tânăr în care se petrecuse schimbarea; căci un suflet îmbătrânit, o conștiință senilă, se părăsea în brațele așteptării împăcate.

Atunci a crescut spre lumină floarea rară a tragediei.

În cele anterioare am distins modalitatea artistică asemenea unei dimensiuni imanente spiritului omenesc. Și spuneam acolo că aceea ce este specific spiritului nostru e însăși plăsmuirea, că între aceste două există un raport de identitate. Spirit uman însemnează năzuință plăsmuitoare, iar năzuința plăsmuitoare însemnează spirit uman. Cum oare am ajuns la aceste categorice circumscreri? Dacă vom încerca să refaceam calea străbătută ne vom aminti că aceea ce situasem la temelie omului ca ființă de sine stătătoare în ciclul existenței este posibilitatea de a trăi conștient drama lui ca ființă neimplinită. Iar din conștiința insuficienței sale naște năzuința de împlinire, unul și același lucru cu năzuința plăsmuitoare. Cele trei mari modalități de plăsmuire ale spiritului omenesc pe care le-am analizat au fost cunoașterea, morala și arta. Prin urmare la toate trei vom recunoaște deopotrivă ca nucleu formativ conștiința tragică. Doar că, după cum văzurăm la timpul său, în cazul celor două (știința și morala), tendința de obiectivare fiind mai accentuată, aceasta duce la estomparea autenticității, la convertirea lor din mijloace în scopuri, în realități ce ne transcend. Pe când în cazul modalității artistice, faptele se petrec puțin într'alt chip. Aceasta este legată în mod nemijlocit și necesar de subiectivitatea noastră - noi nu putem concepe artă în sine, decât ca trăire artistică mijlocită prin opera de artă. Așa dar, chiar când afirmăm opera de artă ca o valoare în sine, noi nu o situăm pe aceasta într'o atare poziție decât ca făurirea desăvârșită a unui spirit omenesc și legată mereu de spiritul care a generat-o. Dacă în drumul ei spre obiectivare, fie știința, fie morala, pierde infinit în intenția ei originară, ca modalitate de împlinire a ființei umane, arta în schimb rămâne, prin faptul că ține permanent și nemijlocit de subiectivitate, rămâne mereu modalitate de împlinire, de armonizare - și chiar de aceea poartă mereu amprenta conștiinței tragice, vatra nașterii sale. Dacă în faza epică, ori în glasul singuratic al poetului liric, trăirea tragică crește, evoluează, - în faza tragică a oricărei umanități, a oricărei civilizații, trăirea tragică erupe în criză. În cele ce urmează vom urmări procesul sufletesc al unei umanități în momentul ei tragic.

E vorba de lumea Heladei. Aceasta și-a făurit la începuturile sale lumea transcendentă, prin proecția dimensiunilor ei interioare, pieritoare, în ființe permanente, veșnice. Dacă zeii Olimpului își rezumă natura lor prin eternitate, în ciuda tuturor vicisitudinilor prin care orice ființă e sortită să treacă, aceasta se explică chiar prin înfiorarea ce au simțit-o Elenii înaintea devenirii - și din aceasta nevoia lor de echilibrare, adăugând lumii pieritoare și îndurerate de caducitatea ei, o lume senină și fericită în veșnicia ei. Prin plăsmuirea lumii Olimpului, chinul Elenului ca ființă neimplinită, prin faptul că este pradă ușoară în calea suferinței, boalelor, morții, s'a atenuat, s'a apropiat de un liman al păcii. Mulțumită acestei armonii între cele două planuri ale cosmosului (planul lumii văzute, aceea a viețuitoarelor și a omului; planul lumii nevăzute: aceea olimpică), umanitatea a găsit un răgaz scurt de pace când eroii au luptat doar cu natura ori între dânșii, dar nu a ajuns ființa să lupte cu ea însăși. Când însă umanitatea a început să se îndoiască de

valorile pe care le-a făurit drept adăpost în calea intemperiilor ; când simțământul de dependență comodă de lumea zeilor a început să slăbească, în urma neîncrederii ce s'a ivit în sufletul ei față de trăinicia și atotputernicia lor, - atunci în chip fatal s'a văzut silită să se întoarcă înspre sine însăși, să sondeze abisurile ei lăuntrice, să caute calea de mântuire în interior. Indoiala Elenului față de transcendență vine din două pricini: de o parte, urmașii acelora care au făurit mitul crescuseră sufletește prin experiența adăugată ființei lor de-a-lungul vremii ce îi despărțea de momentul ivirii mitului ; de altă parte, voința omului de putere, de împlinire, nu se vedea satisfăcută prin armonia cu lumea transcendentă - aceasta în seninătatea și calmul ei îmbătrânise ; - de aceea l-a întors spatele. Prin urmare deopotrivă îndoială și ură.

Când omul elen a ajuns să trăiască îndoiala în puterile zeilor olimpici, aceștia s'au apropiat în conștiința sa de crepuscul. Indoiala omului a însemnat caducitatea, moartea lor. După cum precizam mai sus, două au fost pricinile care au împins umanitatea la îndoială. Prin faptul că plămădirea Olimpului este legată de anumiți oameni, de o anumită epocă din evoluția Eladei, - vremea când neamul acesta s'a format dintr'un conglomerat de seminții, care au venit fiecare cu tradițiile sale religioase ca să le contopească într'una singură - aceasta probează că zeii sunt legați în deosebi de sufletul unui anumit veac, de vremea arhaică. Dar de atunci lumea elenă a continuat să crească, ba chiar mai mult, a început pozitiv să crească. Ori din creșterea ei, în veacul următor, omul s'a deosebit simțitor de premergătorii lui ; ca în veacurile de mai târziu, deosebirile să opereze adevărate mutațiuni între arhaicul, creator al Olimpului, și urmașul său, moștenitorul mitului. Fatala lege care stăpânește și asupra miturilor face ca și acestea să fie pieritoare, precum schimbătoare și vremelnice sunt nevoile pe care vin să le îplinească - de aceea mitul Olimpului a devenit cu timpul o haină prea strâmtă pentru urmași. Experiența ulterioară l-a arătat Elenului că zeii nu remediază răul din lume, ori într'o expresie mai largă, că zeii nu schimbă fața lumii. Iar atunci când realitatea existenței sale l-a exasperat de condiția sa, omul elen a luat-o înainte pe una dintre cele două căi: ori că s'a îndoit de puterea zeilor, implicit de perenitatea planului de existență olimpic, ori că a urât cu înverșunare, ceea ce de altfel presupune întâia premisă, această junglă de zei, care nu remediază existența. Aproape același lucru, căci în amândouă împrejurările, el s'a îndreptat spre același desnodământ: îndoială - negarea transcendentului olimpic, depășire a stadiului religios. Odată cu relativizarea forțelor olimpice, omul elen a fost totuși constrâns de rațiunea lui să recunoască realitatea existenței, care întru cât este realitate trebuie să aibă un principiu generator și diriguitor. Pe acesta, Elenul despuiat de tutela Olimpului, l-a recunoscut în destin. În aceasta am deosebi întâia trăsătură definitorie a momentului tragic, implicit a tragediei, în locul relației om - zeu, umanitate - transcendență (în cazul Elenului, Olimp), relația om - destin. Prin urmare confruntare decisivă între om și realitatea ultimă.

Ne găsim în faza tinereții, atunci când umanitatea nu renunță la drepturile ei și nici nu se dă bătută. Concepția care își are la temelie relația om - destin, în cazul unei umanități îmbătrânite duce la anchilozare, la năzuința spre iremediabilă nimicire de sine ; - în cazul umanității tinere duce la lupta tragică. Căci omul elenic din vremea ultimelor svăcniri ale zeilor olimpici în agonie suferă de un orgoliu nemăsurat, de o nemăsurată încredere în puterea lui, moștenită din copilăria abia depășită. Despre aceasta avem sumedenie de indicii: negarea perenității veșnice a Olimpului presupune forță interioară impetuoasă care să aibă îndrăsneala afirmației autentice și tăioase ; încrederea într'o rezistență în cazul unui războiu cu Olimpul presupune deasemenea orgoliu ; tradiția eroică moștenită din faza luptei epice de asemenea ; și de asemenea îndrăsneala de a-i diviniza pe eroii trecutului și ai prezentului. Acestea duc în cele din urmă la înțelegerea posibilității de naștere a eroului tragic, asemenea unui Prometheus, Orest, Oedip, Antigona, Electra, Klytemnestra...

Dar peste toate acestea vine să se întindă în negură sumbră, conștiința deplină a omului (a celui elen în speță) despre necesitatea unei eterne ordini cosmice. Chiar pentru conștiința adolescentului elen, care își ia libertatea de a deschide lupta împotriva zeilor și a întregii transcendențe olimpice, drumul către ultimul gând este deplin netezit, și anume gândul că: orice luptă iscată de ființa care aparține unui anumit cerc de existență împotriva ființei care ține de cercul superior, oricare va fi în cele din urmă desnodământul încleștării, totuși nu poate duce

decât la înfrângerea celei dintâi – căci ființele nu vor putea niciodată să depășească locul lor în lume, planul lor fatal de existență. – Există în noi un instinct elementar de securitate care caută, în orice împrejurări ne-am afla, să mențină măcar o infimă posibilitate de salvare din primejdie – acest instinct dictează chiar spiritului anarhic de ultimă treaptă, credința într-o ordine cosmică, fie aceasta oricât de relativă. Căci ființa umană din momentul când respinge necesitatea ordinii cosmice, implicit se abandonează hazardului, întâmplării oarbe, ceea ce vrea să zică: nimic pe lume nu îmi garantează existența mea. Ori o poziție anarhică, în înțelesul ultim al cuvântului, adică negarea oricărei ordini cosmice, tocmai din cauza curajului pe care îl cere, nu este posibilă. Aceasta a fost una din cauzele care au ținut-o mereu trează în sufletul elen, chiar în momentul de răscruce al evoluției sale, – atunci când a născut tragedia. Pe lângă spaima de necunoscut care îl împiedică pe om să renege ordinea cosmică, în cazul Elenului mai există o cauză intimă. Ceea ce a caracterizat spiritualitatea Heladei este măsura și spiritul de ordine, înclinația estetică a sufletului elen; ori nimic nu este mai contrazicător pentru un atare spirit decât recunoașterea întâmplării oarbe, unui hazard universal, neantului. De aceea Elenul a rămas mereu nu numai la credința, ci chiar la conștiința adânc trăită a unei ordini ultime ce domnește în lume. Iar această ordine cosmică se leagă necesar de censura unei legi care veghează la menținerea planurilor de existență, în formă diferențiată, cum acestea apar mereu – ceea ce înseamnă că orice efort uman, oricât de eroic, de a transcende condiția dată nouă este sortită unei fatale înfrângerii. Cu alte cuvinte, în virtutea legii ce veghiaza asupra ordinii cosmice, mie ca om îmi este oprită ieșirea din cercul meu de existență, ca prin acțiunea aceasta să nu tulbur ordinea preexistentă – adică efortul de a transcende umanul e sortit fatalmente înfrângerii.

Omul elen, atunci când a depășit conștiința religioasă, credința în trăinicia Olimpului, așa cum aceasta a fost făurită în mitul arhaic, a recunoscut o singură lege ultimă a existenței: destinul care stăpânește cursul oricărei ființe, prin urmare al întregului cosmos și implicit asupra cosmosului olimpic. Tradiția eroică moștenită dela înaintemergătorii increzători în puterile lor i-a întărit voința de putere și l-a determinat să continue lupta. Dacă în faza epică, tutela Olimpului i-a întărit credința în securitatea sa, împlinindu-l, și prin aceasta adormindu-i simțământul insuficienței sale – prin negarea zeilor, puterea i-a crescut din disperarea lipsei de sprijin transcendent, dar conștiința că destinul i-a prestabilit locul lui în lume și pe acesta nu poate să-l transcende i-a stigmatizat lupta, cu finalul fatal tragic al desnodământului. Tragică este de două ori lupta omului elen, așa cum a trăit-o pe plan lăuntric și cum s'a desfășurat aceasta în afară. De o parte năzuința spre împlinire a pornit din simțământul tragic al insuficienței lui ca ființă pieritoare, de altă parte această năzuință, îngemănată cu lupta pe care o generează, stă dintru început sub semnul tragic al înfrângerii finale, căci condiția sa pieritoare pentru a cărei transcendere duce lupta, îi este sortită pe vecie prin destin – ori legea ce veghează asupra ordinii cosmice – iar această lege îl tiranizează, perpetuându-l în caducitatea lui.

Divinul Eshil este cu precădere expresia umanității elene din momentul său tragic. Am subliniat dela început că ceea ce ne interesează în examenul de față nu este personalitatea singulară a unui artist, ci plămuirea acestuia ca expresia unui suflet care se caută. În cazul lui Eshil, el întruchipează spiritul elen pe linia plămuirii artistice, în speță tragice – este expresia cea mai fericită a acestei omeniri și a năzuințelor ei.

Spunem că apusul trăirii religioase, crepusculul mitului olimpic și implicit al lumii olimpice, așează omul față în față cu o singură lege a lumii – destinul ca realitate ce se confundă cu ordinea cosmică. De aici se circumscrie relația om-destin, și tot de aici pornește sublima tragedie, Prometheu înlanțuit. Cine este acest Prometheu, de unde vine el oare, și ce a făcut ca să fie ținut în lanțuri? Povestea lui e veche de când lumea, o cunoaștem cu toții: arhetip al omului, titan intermediar între oameni și zei, Prometheu poartă în sine toate virtuțile umane proiectate pe un fond de ample dimensiuni. Acest titan cunoaște tainele lumii – el știe prea bine că destinul este ultima lege a lumii, și o spune chiar el în vorbe limpezi: dăunăzi l-a ajutat pe Zeus în lupta lui împotriva lui Cronos, ca astăzi noul tiran al zeilor să-l arunce în lanțuri pentru că a iubit peste măsură omenirea trudită și i-a împărțit focul ceresc. Dar mâine același destin,

Prometheu știe prea bine și mărturisește în cuvinte limpezi, va detrona pe tiranul Zeus și va aduce o nouă dinastie în lumea olimpică. Aici este mai explicită atotputernicia destinului, micimea zeilor și micimea omului. Dar același lucru ni se revelează și prin graiul corului din trilogia lui Orest. Blestemul ce s'a abătut peste casa Atrizilor îl împinge pe Agamemnon să își jertfească fiica Antigona, iar Klytemnestra îl va ucide pe Agamemnon la întoarcerea din războiu, iar fiul Orest o va ucide din îndemnul lui Apollo pe mama ucigașe Klytemnestra. Așa poruncește destinul. Și același destin îl condamnă pe Orest să cadă ucis fiindcă a ucis, de geaba stă de partea lui sfătuitorul Apollo ori clemența înțeleptei Athena. Furiile îl vor goni pretutindeni pe nefericitul Orest, fără ca prietenia zeilor să-l poată mântui de ura lor - iar urmărirea lor și salvarea lui de moarte nu se va întâmpla decât atunci când un tribunal al poporului athenian îl va judeca după legea justiției, care ține de același destin atotputernic.

Oare ne mai sunt de lipsă exemple concrete despre orgoliul omului și disprețul de zei? Ce ne spune oare lupta lui Prometheu, a lui Oedip, a lui Orest? Toate duc în același ocean al destinului, lupta mare a unei umanități aproape divinizate, precum în cazul lui Prometheu, strămoșul omului.

Dar armonia, ca ultimă consecință a modalității tragice, artistice, urmează să o examinăm în desfășurarea ei, căci arta începe acolo unde apare armonia, iar armonia încoronează plămădirea spiritului, pe linia lui artistică. Fie chiar și în sfâșietoarea tragedie. Opera dramatică, în forma ei cea mai pură: tragedia, este în rândul întâiu expresia spectaculară a sufletului omenesc frânt în două de destin, dar modalitatea artistică isvorată mai mult ca oricare altă modalitate plămăditoare a omului din simțământul insuficienței sale existențiale năzuiește spre împlinire prin armonizarea forțelor lăuntrice care se iscă într'ansul. De aceea tragedia va aduce în epilogul ei calmul. Să vedem dacă de fapt lucrurile se petrec astfel.

Există pe lângă crepusculul zeilor olimpici și nașterea, implicată în acesta, a unicei relații valabile în tragedie - relația om-destin - care se împlinește prin nețărmitul orgoliu al omului din momentul tragic - există încă un taler al balanței; este legea ultimă a supremei ordini cosmice. Dacă am face abstracție de această lege, tragedia ar putea duce în cele din urmă la triumful eroului său, s'ar anula pe sine, căci odată ce într'ansa se ciocnesc două forțe deopotrivă îndreptățite la victorie, nimic nu ne-ar învrednici să afirmăm cu necesitate înfrângerea omului, mereu aceeași înfrângere. Dar iată că legea aceasta determină înfrângerea necesară a omului, prin faptul că întru cât el năzuiește să transcende condiția sa, legea ordinei cosmice se împotrivesc luptei lui, deoarece victoria ar aduce după sine trecerea omului într'un plan superior de existență, - iar aceasta ar opera o primejdioasă răsturnare în întregul cosmic. Iată de ce ordinea imanentă a lumii va înfrânge pe eroul tragic, împiedicându-l în evoluția de transcendere a condiției sale - iar eroul va trebui să cadă pentrucă e fatal să cadă. Și aici vine armonia tragediei - e seninătatea lumii în desfășurarea ei majestuoasă, este ritmul cosmic în care omul se frământă pentru creșterea sa. Dacă tragedia însemnează nespūsă sfâșiere - o sfâșiere pe care Nietzsche o aseamnă beției umanității - această sfâșiere îmbracă însă vestmântul versului armonic, a cuvântului apolinic, pe urmă exaltă sublima năzuință a omului ca suprema lui rațiune de a fi. Tragedia nu crește dintr'o concepție pesimistă asupra existenței - ci dintr'o concepție tragică. Deosebirea dintre cele două atitudini este foarte ușor de degajat; concepția pesimistă presupune îndoială în puterea omului de a remedia existența, conștiința deșertăciunii oricărui efort uman; concepția tragică presupune îndoială în finalul luptei, dar nespūs cult pentru puterile omului și lupta lui. Iar dacă n'ar exista acest cult al omului, dânsul n'ar îndrăzni să calce ordinea de sus, să deschidă lupta, și mai cu seamă n'ar îndrăzni să ridice acest imn sublim, care este tragedia, faptelor sale. Să căutăm dacă omul transcende condiția lui în tragedie? Neîndoios că nu o transcende - despre aceasta ne stă mărturie căderea lui. Atunci să examinăm dacă eroul iese din arderea tragică asemănător cu acela dinainte? Tocmai aici stă deosebirea dintre cele două condiții - aceea a omului de rând și aceea a eroului. Prin lupta tragică, omul se circumscrie pe sine însuși ca un absolut - prin faptul că înclăstarea lui a fost odată chiar numai pentru o clipă, față a cosmosului, el se convertește la rândul lui în dimensiunea cosmică, iar cosmosul e realitate veșnică. Astfel umanitatea își proiectează în eroul tragediei frângerea lăuntrică și năzuința de a o transcende, iar armonia îmbracă tumultul tragic al omului, îl împlinește:

- prin forma senină a versului care redă limpezimea și voluptatea existenței;
- prin destinul sublim al eroului;
- prin atingerea acelui absolut în desfășurarea lui cosmică.

Dar conștiința umană suferă o criză în creșterea ei tragică. Dacă era epică o îndreptățește să deschidă drumul regal al tragediei, în schimb frecvența copleșitoare a înfrângerilor îi arată deșertăciunea himerelor omenești și îi trezește modestia. Vechea încredere în puterile proprii, nețărnută la omul din faza imnurilor homerice, scade la tragicii epigoni în frunte cu Euripide ca să se destrame sub scalpelul inteligenței maieutice a maestrului Socrate. Dela conștiința colectivă tragică, aceea care a născut sărbătorile dionisiace și misterele eleusine, omul elen evoluează către dialectică, către închiderea în problematică. După noi, tragedia este matca din care crește orice avatar de operă dramatică - iar prin aceasta înțelegem că tragedia este trunchiul din care se desprinde comedia nouă (în cazul Elenilor), drama în cazul modernilor.

În ceea ce privește tragedia, aceasta suferă același proces de convertire în forme noi pe care îl urmează și sufletul uman. Din conștiința relativității puterilor sale, umanitatea se fărâmițează, se relativizează pe sine, și se trezește la cruzimea ultimei realități. Astfel fapta eroică, specifică lui Prometheu, Orest, Oedip, își vedește insuficiența - și atunci omul se refugiază în gând. Tragedia însemna sfășiere și luptă; - ceea ce îl urmează, neliniștea și căutarea, se armonizează la umanitatea elenă în tragedia dialectică a lui Euripide și în comedia nouă. În cazul acesteia, corul - sublimul țipăt de disperare și participare al umanității, la momentul tragic trăit prin intermediul eroilor săi, - se transfigurează în conștiință individuală, înfiorată de neliniște. La Eshil, corul era sufletul tragediei. Acesta nu voia să exprime altceva decât frământarea spectatorului ideal, cum îl numește Schlegel, la frângerea fatală a eroului; ori cu alte cuvinte, umanitatea trăia în fiii săi aleși, eroii tragediei, chinurile combustiei sale - iar, cum umanitatea vorbește mai cu seamă în tragedie, sufletul său - corul - era sufletul tragediei. La Euripide și urmași, când umanitatea, prin conștiința relativității puterilor sale se fărâmițează, locul comunității sfășiate îl ia individul uman - prin urmare domeniul sufletului comun, corul, trece în folosința conștiinței individuale. De aici în loc de luptă - gând, în loc de faptă - dialectică, în loc de cor - glasul conștiinței aplecate în sine.

Dacă civilizația elenă și-a însemnat data nașterii cu nașterea tragediei, scurt timp premează de epica homerică, dimensiune necesară, - civilizația noastră modernă coincide cu nașterea celei mai autentice drame. Deși pentru noi rămâne de aici încolo neîndoios că itinerarul spiritului uman presupune ca un dat immanent, în cazul modalității artistice, nașterea tragediei, ca punct de mănecare, ca apoi aceasta să-și aplice amprentele pe întregul parcurs al său, în variile sale avatarii, cunoscute sub numele general de dramă - totuși civilizația modernă, privită ca un ce în sine, ne anulează afirmația. Rezerva menită să limpezească echivocul este aceasta: dacă în cazul civilizației elene avem a face cu mărturia reală a primelor date pe care ni le poate pune la îndemână spiritul uman despre sine în mod nemijlocit - în ceea ce privește civilizația modernă, aceasta spre deosebire de Elada, nu reprezintă un început absolut, ci se prelungește din clasicism, de aceea avem a face în primele ei veacuri mai curând cu o reluare, decât cu un început. De aceea în locul tragediei crește drama, în formele ei de fericită strălucire.

Și când afirmăm acestea, gândul nostru se oprește asupra shakespeareanului Hamlet. De sigur că înainte ca să ne oprim asupra sa va fi necesară încă o limpezire. Și anume, cum justificăm la acest început de ev apariția acelor monumentale tragedii ieșite din pana aceluiași Stratfordian, cum sunt Othello, Antoniu și Cleopatra, Coriolan, ori Regele Lear în speță. (Aceasta din urmă ar putea fi asemănată întru totul lui Prometheu înlănțuit, doar că sfâșiutul Rege Lear este mai încercat de soartă decât vechiul erou, iar nașterea lui încoronează plâsmuirea dramatică din toate vremurile prin sublimitatea nemuritorului patriarh zdrobit de ura oamenilor și a elementelor firii. În ce privește apariția acestor grăitoare tragedii, ele s'au născut din elementara natură, neatinsă de evoluția spiritului uman, au răsărit din adâncurile abia diferențiate ale barbarului suflet ce clocotea în magicianul Shakespeare. Sunt mai curând fiii simțirii lui din adâncuri, dar mai puțin plâsmuiri ale omului Shakespeare care ține de veacul al XVI-lea. Cât despre Hamlet, acesta este fiul lui Shakespeare, la rândul lui fiu al umanității din vremea sa. Și

acum să-l privim mai îndeaproape. ~ Arătăm mai sus cum prin conștiința relativității sale, umanitatea se fărâmițează în individualități, răposează miturile generoase despre puterea omului, chinul se preschimbă în căutare, fapta în dialectică, ori gând. Așa se explică în tragedie dispariția corului, expresia umanității chinuite, ca să facă loc conștiinței individuale, dialectică și gând, ori cu alte cuvinte problematizării în locul faptei tragice. Dacă ar fi să mai adăugăm acestei mărturii din câmpul artei încă o mărturie în plus culeasă de pe plaiurile trăirii religioase, am putea aminti de trecerea dela comunitatea organică a catolicismului la conștiința individuală și slobodă a protestantului, contemporan cu Shakespeare. Aici ca în tragedia vremii, în dramă, umanitatea s'a degradat la individ, comunitatea credincioasă în credințe individuale, formația organică în adițiunea sufletelor deosebite între ele. În locul universalității catolice își croiește drum opinia singuratică, în locul corului din tragedia originară, gândul singuratic al conștiinței individuale. Toate acestea corespund pe deplin sufletului sinuos al Prințului danez. ~ Care este rostul de a fi al lui Hamlet din anul tragic al vieții sale? El se găsește mereu împrejmuț de umbra tatălui ucis mișește de fratele său Claudius ~ și Prințul are marea însărcinare din Partea Umbrei ca să o răzbune. Din capul locului vom desprinde singurătatea lui Hamlet. Dânsul nu este expresia umanității chinuite, mai curând umanitatea putredă și resemnată îl chinuște pe el; nu este nici împrejmuț măcar de concursul forțelor imediate, ca acei din vechime, doar ostașul cărturar Horatio îl mai urmează credincios dar șters; nu-l întovărășește nici corul, doar conștiința lui solitară se jelește în nesfârșit soliloc. Hamlet este un fiu al omului care se apleacă trist și singuratic în sine. Aproape un an durează drama dintre zidurile Castelului dela Elsinor și ce va face Hamlet în acest răgaz? Are să gândească, are să premediteze. Atât. Dacă Hamlet ar fi pornit cu toată hotărîrea la acțiune; după premeditare cumpănită, inteligența lui abilă i-ar fi adus de nenumărate ori la îndemână împrejurarea prielnică spre a-și duce la îndeplinire gândul. Dar noi vedem din cursul dramei că hotărîrea lăncezește, ceea ce formează de fapt substanța zilelor lui este gândul, iar cele câteva isbucniri violente ale Prințului duc doar la fapte nesăbuite: uciderea lui Polonius, nebunia Ofeliei, precauția regelui fratricid și surghiunul său în Anglia. Odată îl surprinde pe rege, rugându-se, de aceea nu-l va ucide; altădată îl va bănuși după draperii și îl va înjunghia pe șiretul cancelar Polonius. Mintea pătrunzătoare a artistului a găsit mijlocul cel mai fericit spre a contura deosebirile esențiale dintre eroul lumii vechi și noul om ~ prin confruntarea dintre Hamlet și Prințul Norveg Fortinbras. În drum spre nava ce avea să-l poarte cu pânzele întinse, în surghiun pe coasta Angliei, Hamlet întâlnește trupele eroului norveg ce tocmai debarcaseră și se îndreptau spre Polonia. În timp ce întâiul își părăsește țara, lăsând în urmă pe tatăl său nerăsbunat ~ cel de al doilea se îndreaptă spre Polonia, pentru a-și recuceri un domeniu uzurpat de localnici. Domeniul în chestiune, după vorba unui Căpitan din armata de 40.000 a lui Fortinbras, este atât de îngust, încât abia au loc de ajuns ca să se îngroape; și în clipa când Norvegienii coboară pe continent, Polonii „l-au împânzit cu garnizoană“.

Dar de ce nu își duce Hamlet fapta la îndeplinire? La mijloc este chiar simțământul ce isvorăște din conștiința deșertăciunii năzuințelor omenești. Pe când gândul lui Hamlet sboară în cerurile cele mai înalte, fapta lui nu poate transcende insuficiența cotidianului ~ de aceea gândul lui nu se poate intrupa în faptă. Pentru eroul vechiu sensul existenței se epuiza în faptă, căci el se incredea în puterile lui ~ pentru Hamlet sensul existenței este rodul unei adânci *premeditari* lăuntrice, iar de pe planul interior făurit al idealității morale, el nu poate coborî la fapta insuficientă, măsura neputinței umane. Fortinbras este erou de tragedie ~ se caută prin luptă ~ frângere ~ în ultimă consecință înfrângere. Hamlet se caută lucid pe calea gândului ~ dar nu poate stăpâni fapta ~ este eroul gândului în luptă cu fapta.

Conștiința omului de sine ca ființă neîmplinită generează năzuința lui spre împlinire ~ iar din aceasta crește spiritul, adică plăsmuirea umană. Am distins trei căi mari de plăsmuire ale umanității laborioase, răspunzând fiecare dintre acestea uneia dintre cele trei mari năzuinți ale sale, deopotrivă generate de conștiința insuficienței existențiale ~ setea de adevăr, conștiința morală și năzuința spre armonie. Uneia îi răspunde știința, celeilalte lumea valorilor, iar celei de a treia, arta. Deoarece se întâmplă însă ca în cazul științei și moralei, omul să se obiectiveze, aceasta duce fatalmente la degradarea subiectivității și în ultimă analiză la negarea atitudinii umane

autentice. Astfel știința și morala se preschimbă din mijloace în scopuri, și de aceea conștiința tragică, din trăirea insuficienței sale, se renegă pe sine și i-se substituie mijlocul convertit în scop. Nu același lucru se petrece cu arta - aici, întru cât subiectivitatea se străduiește să rămâie trează, atitudinea creatorului se menține autentică, iar conștiința tragică, pe primul plan - constitutivă.

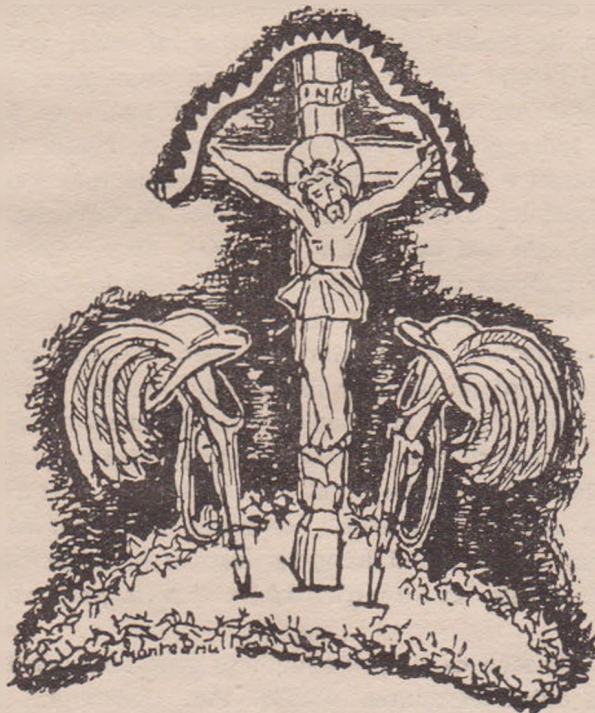
Tragedia este matca operei dramatice. Premeară de epică, asemenea unei faze pregătitoare, aceasta ilustrează peisajul interior al omului în căutarea sa, chiar atunci când acesta trece prin frământarea existențială de răscruce. Două sunt dimensiunile tragediei și acestea se reduc la relația om-destin. Iar atitudinea artistică - tinzând spre împăcarea forțelor generatoare ale conflictului uman - realizează în tragedie armonia născătoare de frumos prin legea ultimă a ordinii cosmice, care convertește relația om-destin în sinteza om-destin, ca moment cosmic. Dacă eroul de tragedie, prin necesitatea ultimei legi, stă sub semnul fatal al înfrângerii - totuși el se împlinește în acest moment cosmic, nucleul originar al tragediei. Dar aceasta nu este legată de erou, ca realitate în sine - ci de erou ca expresie explicită a umanității năzuitoare. Drept mărturie stă spectatorul ideal, corul, ori cu alte cuvinte: glasul înmiiit al umanității sfâșiate de frângerea eroului, frângerea ei.

Dar conștiința relativității sale preschimbă la om chinul în căutare, fapta în gând. Umanitatea se pierde ca să răsară ființa individuală, transcendentul cedează locul imanenței umane, frângerea pasiunilor se preschimbă în luciditate.

De aici, în locul tragediei, o altă față a acesteia, drama, - în locul corului, personajul gânditor - în locul luptei cu destinul, lupta cu conștiința, în locul forțelor deslănțuite, fapta premeditată prin examen lăuntric lucid.

Acestea ar fi liniile de forță și sensul în care se desfășură - de o parte conștiința tragică, de altă parte plămădirea tragediei ca năzuință paralelă celei dintâi spre împlinire.

Deopotrivă prin urmare dialectica vieții sufletești și dialectica tragediei.

Poezii

de

Olga Crușevan

Cununa

*Când toiul verii dase 'n clocotire,
Veniși cu mine'n răs, în joc, în cânt,
Unde se invechea sub piatră un mormânt,
Unde cuprinsem pomii la sosire.*

*În Pistrueni eu nu te-am oglindit
Și Pistruenii n'am răsfrânt în tine —
Erai chiar râu, livadă, stâncă, grâne
Și nu desleg de ne-am ibovnicit.*

*Ai fost, n'ai fost ființă lămurită,
Dar la innot erai din fund țărâm,
Erai la masă primitor tacâm
Și trap de cai spre claia dijmuită.*

*Făcând un trup cu hazuri băștinașe,
În ele staseși pentru anii plini;
Ne-am logodit în ziua de Blajini
Scoțând verigi din grâu sub floare de cireașe.*

*S'a arătat la sute puduri glia,
Mai multă ca frunzișul roada în copaci,
Crescut-au peste forme cozonaci
Și divorțase de rugină via.*

*În sat copii ne așteptară nunta.
Sburat-au — snopi — rachete peste pod,
Trântitu-s'au cofeturi în norod
Și se'ntrecu trombonul cu secunda.*

*Îți duc povara, boful meu de vieață,
Răsfătu-mi durduliu, bălan și somnoros,
Cu nutrișoara ta de băiețaș voios,
Te-aș fi turtit prăsadă zămăreață!*

*Nu știi că ți-am aprins o candelă din mine
Spre preacurata pază de păcat,
Ciorchini de hârjoniri cu bobul bucălat,
Rădăcinoasa împletire'n mâine.*

*Hârtașagul fierii n'a cernit nici pic
Statornicu-ți senin al voioșiei.
Voi înfărca cu poamele moșiei
Pe pruncul ce vreodată am să l nasc voinic.*

Sfânta Sfintelor

*Te mână isprăvitul vegherii de seară
Când plecam mai cu zor să mă sui în crivat,
Ai fi vrut să ședem fără vreme la sfat,
Spre culcușu-mi veneai să mai bei o țigară.*

*Cu'n cuvânt porunceam despre ce să-mi vorbești,
Te-ascultam sub isvodul de lână pufoasă,
Dimineața, pândindu-mi trezirea voioasă,
Erai tu la oblonul închisei ferești.*

*Ce-mi fuseseși? părinte, prieten, sau frate?
Un amestec? Făptura numită 'n colinzi?
Înțelesuri svâcneau ca păduri fulgerate,
Înoiri se'ntregeau ca pe apă oglinzi.*

*Din prezent rășchieai desfătări legămate,
Viitorul schimbai în ferice ajun,
În meleagul natal așternuta-i regate,
În străine ieșiri al uimirilor drum.*

*Prunc dintâi, singur prunc, vitrejiă mănoasă,
Mă ciuntise de mamă, de frați, de bune —
Sub picioare mi-ai pus instelatul temei,
M'ai visat a mărăței alegeri crăiasă.*

*În nisip nimeritu-ne-a zeblea sortirii.
Te-ai sfârșit într'o clipă de Sfântul Ioan.
Am rămas cu veninul căinței avan,
Jumătate de trai l-am predat netrăirii...*

*Mai incoace de strană, pe marmura lată
Scrie ziua, și luna, și anul, o Tată!...*

Căsnicii ...^{*)}

de

Paul Constant

Toamna venise bogată. Câmpul rodise peste așteptările oamenilor, umplând hambarele cu bucate, îndeșind prin curți clăi de nutreț, care treceau dincolo de moșurile caselor. În amurg, pe ulișile satului treceau care încărcate cu snopi de coceni, acoperind peste loitre drugii de porumb necurățat... Scârțiturile osiilor neunse lămureau greutatea sarcinilor și bucuria plugarilor, care mergeau domoli, alătura de boi... Era un aspect nou al vieții satului, cu cer ce sta să se întunece, cu stoluri de pasări pregătindu-și călătoria de iarnă, și cântecul zorit al pietrilor de moară care aveau ce măcina... Ca în vreme de belșug, nunțile se țineau șir, cuprinzând toate obiceiurile moștenite și păstrate cu sfințenie... Apoi parastase și cumetrii, hore și clăcile în care sporeau cântecul și veselia...

Iulian sta la oraș numai timpul necesar treburilor lui avocațiale, după care se înapoia la moșia din Bârzoteni, unde-l așteptau bucurii pe care le prețuia mult... Drumul dela oraș nu era mai lung de șese kilometri, și-l făcea răsturnat în trăsurica lui cu arcuri tari, și roți innămolite până la căpățâni... Căii mergeau în pas țăcănit, întinzându-se în șleauri, pe o șosea strejuită de tarlale cu porumb îngălbenit. Pe câmp se vedeau furnicând oameni la cules, târle risipite pe miriști și cirezi de vite date la păscut... Și dela jumătatea drumului, dâra argintie a apei, care încingea marginea satului, pierzându-se în zăvoiul din care nu eșea decât tocmai departe... Iulian pufăia din țigară, și-și indetula ochii și sufletul de toată frumusețea acestei priveliști, în care-și crescuse anii copilăriei și de care nu s'ar fi putut despărți... Grăbit, gândul gonea către conacul în care-l aștepta Minerva, mai frumoasă și mai iubită ca oricând... De cum se apropia trăsura de sat, vizitiul se potrivea pe capră, strângea voinicește hăturile și plesnind din bici, mâna căii coardă...

— Diii, băieții taicăi, că ne-am văzut ajunși acasă!... Uită-te la ei cum au lăsat boturile în pământ!... Truuu...

Auzindu-i glasul și huruitul roților, Minerva le eșea înainte, fericită de a-și vedea din nou soțul acasă, al ei... Câteodată plecau la oraș împreună. Șederea lor era și mai scurtă, mărșăvindu-și timpul numai la atât cât le trebuia pentru târgueli, după care reveneau la Bârzoteni, respirând deopotrivă de fericiți și ușurați, când se vedeau eșiți pe barieră... Bunicuța îi inconjura cu sporită dragoste, mulțumind lui Dumnezeu că dăduse peste o noră pe sufletul ei...

— Copii, să nu uitați că pentru Duminică aveți un fin de cununat... Au venit oamenii cu plocon și ne-au vestit și iacă-tă că acum este Joi...

— Au să se facă toate, bunicuțo!... Roagă numai pe Minerva să meargă și ea la oraș, pentru târgueli...

Bucuroasă, mai mult de ideea nunții decât a plimbării la oraș, Minerva se și porni să se îmbrace.

— În cinci minute sunt gata... Sigur, trebuie să facem târgueli... Să pună căii la trăsură...

— Ghiorghită, pune căii la trăsură...

^{*)} Fragment din romanul „Războiul celor două roze”, în manuscris.

— Acușica, boierule...

Era o vreme neobicinuit de caldă... Se părea că vara se întorsese, și că o să se întărească bulgării brazdelor, îngreunând muncile de toamnă... În câteva minute amândoi erau gata, așteptând în capul scării, să vină trăsura... Bunicuța le da neconținut sfaturi, îndrugând lista târguelilor trebuitoare unei nașii...

— Să nu cumpărați voal scump, că este păcat de cheltuială... Il poartă o zi și pe urmă sfoegește pe fundul raclei...

— Bine, bunicuțo...

— Rochia miresii, să fie înflorată... Vedeți să nu vă înșele la măsurătoare...

— Imi pare rău!... Tocmai pe mine să mă înșele!...

— Și lumânările să nu treacă peste un cot înălțime... Și să fie de ceară curată... Să le cumpărați dela ungurenii din gura pieții...

— Și asta am înțeles-o, bunicuțo...

— De ceară curată, ați înțeles?... Că altfel afumă pe Minerva, și-i vine rău în biserică...

— Bunicuțo, te rog să ai toată încrederea în mine...

— Iulian, stai să te scutur puțin pe haine... Ai o scamă...

— Lasă-mă că o iau eu, bunicuțo... O să mă innăbușești cu sfaturile și atențiile dumitale...

— Ei, poftim!... De prânz, să fiți înapoi... Vă aștept cu ciorbă de obleți, și cu un pui fript...

— Și mămăliguță, bunicuțo...

— Să ne aștepți, venim sigur... Măi, Ghiorghită, ar trebui să mai alegi scaeții din cozile cailor... Prea părem veniți dela țară!...

Ghiorghită se uită bleojdit în cozile cailor. Vedeă bine scaeții, însă părea nedumerit de nemulțumirea stăpânului.

— Scaeți, boierule, ca în vreme de toamnă!... Le dau drumul la păscut și nu se pot feri de mărăcinișuri... Incolo, sunt ca pepenii!... Diii, băieților!...

Eșind pe poarta conacului, Minerva îl strânse de braț pe Iulian.

— Nu-ți inchipui ce bine-mi pare că avem de cununat Dumnică... N'am văzut niciodată o nuntă de țară!...

— A, este interesantă... Cu vremea însă, au să te plictisească... Avem atâția fini...

— Modă feudală... Nobilul este dator protecție oamenilor de pe pământurile lui... Și n'o să frângă tradiția tocmai un descendent al Potigrafilor!...

— Hm, da... Ai dreptate... Tot Bărzoteniul este plin de Iuliani... Acum o să înceapă Minervele...

— Să nu uităm ce ne-a spus bunicuța... Voal, rochie cu flori, lămâiță, lumânări de ceară curată, dela ungurenii din gura pieții...

— Nu te prăpădi cu firea, draga mea... Sfaturile astea mi le-a repetat la fiecare cununie, așa că le știu pe de rost...

— Diii, băieții tatei!... Boierule, să cumpărați și niște cofeturi, pentru Isaiia, dănțuește...

— Bine, mă...

— Și pantofi de atlas, Iulian...

— De-ăia nu-i trebuie, conită, că i-a cumpărat al-de tat-său, mai zilele trecute, niște postali de piele, ca fierul... Diii, mă, juraților!...

— Să ai grijă de adăpatul cailor, Ghiorghită, că auziși pe coana-mare, să fim de prânz înapoi...

— N'avea nicio grijă dumneata... Binișor, nebunilor, că vă poticniți!... Nu'ș ce are ăsta din dreapta, că se cosește la picioarele dinapoi... Trap... Am să le trag potcoavele, că altfel se sângerează la chișițe... Diii...

La oraș, păstrau tot casa de burlac a lui Iulian. Pentru timpul scurt pe care o locuiau, le era destulă. Dormitor, birou și o mică sufragerie. Mobilierul era acel al unui tânăr cu gusturi scuturate, care primește vizite de care trebuie să ții seama. Mențineau în serviciu o bătrână menajeră pentru curățenie, și îngrijirea unui câțel lățos și vioi. O casă fără amintiri sau evocări sentimentale, cuviincioasă până la sobrietate.

Curiozitatea Minervei de a descoperi urma vreunei scrisori roz, șuvițe de păr sau măcar o floare presată, nu-i dăduse niciun fel de satisfacție. Iulian trecuse astfel un examen de puritate sufletească, sporindu-și dragostea femeii care reprezenta în viața lui singura iubire.

Ajunși în oraș, opriră trăsura în dreptul magazinului care-i interesa. Cumpără tot ce era mai bun și mai frumos, ca pentru o mireasă de neam. Trecură apoi la lumânărar, la negustorul de cofeturi, la florar. După care Iulian propuse să meargă împreună până la tribunal, unde avea de văzut dosarul unui proces cu termen de judecată pe curând.

— Du-te singur, Iulian. Eu am să te aștept acasă.

— N'am să zăbovesc mai mult ca o oră.

— Bine.

Trăsura o cârmă către casă, în mers iuțit și ambițios. Iulian, ținând-o pe partea cu umbră, se îndreptă către tribunal, ștergându-și des sudoarea de pe frunte. Nu după mult timp întâlni un vechi prieten, fost coleg de școală, pe care rânduiala destinului îl depărtase de orașul de naștere, purtându-l peste toate meleagurile țării. De cum au dat ochi s'au recunoscut, îmbrățișându-se strâns, prietenește.

— Nazarie Iulian...

— Degeratu Cristofor... Ce vânt te-a adus pe la noi?!... De când ai venit?...

— Te caut de trei zile... Am un necaz de moștenire și vreau să te rog să-l descurci tu...

O căsuță rămasă dela părinți pentru care vreau să cer eșirea din indiviziune și vânzarea prin licitație publică...

— Sunt ceva minori la mijloc?

— Da, soru-mea... Intru cât ea locuiește la un unchi înstărit, ne-am înțeles să lichidăm tot ceea ce ne-a rămas, și să ne împărțim... Dacă eram mai pricopsit, i-o cedam ei...

— Cu toată plăcerea... Este nevoie de o procură din partea ta.

— S'o facem...

— Luăm un formular și mi-l iscălești... O autentific eu... Ia spune-mi, cu ce te mai ocupi și cum îți duci viața?...

Cristofor scutură din cap, scârbit.

— Dragă Iulian, prost de tot... Sunt mărunț funcționar de vamă, la un punct de graniță fără mare însemnătate... Am intrat în slujba asta în primul an de studenție și am rămas în ea... M'am bucurat că pot câștiga un ban cu care să mă pot întreține în facultate și am primit sfatul unui binevoitor, ca să intru în vama București... A fost o momeală care m'a ademenit și m'a pierdut...

— De ce?... O slujbă ca toate slujbele!... Și eu sunt în contenciosul primăriei...

Cristofor zâmbi, acru și scârbit.

— Dragă Iulian, fii fericit că nu ești în pielea mea... Și nu te mai osteni să mă mângâi...

Am auzit că te-ai însurat bine și că duci un trai ideal... Te felicit și, crede-mă, sunt cât se poate de bucuros...

— Tu nu ești însurat?...

— Ba da... Sunt și eu însurat, însă nu așa ca să primesc felicitări...

— De mult?

— Tot din primul an de studenție...

Iulian râse tinerește, din inimă...

— Măi, Cristofoare, tu ai fost un viteaz la vremea ta!... Student, cu slujbă, însurat...

Nu este puțin lucru să le iei pe toate trei în piept, deodată!...

— Da, ai dreptate... Numai că din lupta asta am eșit invins, pe toată linia... Niciun examen luat, rămas împiegat inferior în serviciul exterior al vămii, cu o femeie care nu mi-a adus decât necazuri și amărăciuni... Nu mai ai niciun cuvânt de încurajare?... Hm, cred bine... Slujbă ca toate slujbele, nevastă ca toate nevestele!... Ce poți ști tu, care ai câștigat toate procesele vieții și nu ți s'au abătut niciodată drumurile pe cărări de margine și sgrunțuroase!... Dragă Iulian, vrei să luăm un pahar cu bere?...

— Da, cu plăcere... Intrăm în grădina asta... Am o oră liberă, pentru studierea unui proces... Vom vedea dosarul altădată...

— Și fie'ți este libertatea îngădită?... Îți mulțumesc că puțină pe care o ai, o jertfești prietenii mele... Doi țapi, domnule... La mine chestiunea este mai complicată și mai grea... Nevastă-mea lucrează în birou cu mine și peste supravegherea haină a șefului, domină și mă sugrumă supravegherea nevesti-mii...

— Se vede că țiine prea mult la tine și vrea să te păstreze ei... Trebuie să fii mulțumit...

— O adevărată tiranie, dragă Iulian!... Zece ani cu o astfel de vieață, mi-au lipit pe ochi șirurile violete ale scriptelor, din care nu mai ridic capul, chipul vecinic nemulțumit și muștrător al șefului, al nevesti-mii... Domnule, te rog să grăbești cu țapii... Avem atât de puțin timp liber și nu vreau să-mi umplu gura numai cu văicăreli...

Iulian își privi prietenul cu blândețe și compătımire... Il vedea liceean, plin de vioiciune și râvnitor în ale învățaturii... Făgăduia să meargă întins, pe drumul unei cariere strălucite... Acum era obosit și desgustat, scuturându-se ca de apropierea morții, cu fiecare aducere aminte... Pălăria pleoștită și trasă spre nas, arunca o umbră care-i estompa mai mult barba nerasă și cele două cute adânci trase pe dealăturile gurii...

Cristofor se cotrobăi prin buzunări și scoase o țigară mototolită, pe care o aprinse. Pufni din ea în sec, scuipă câteva firigoare de tutun care i se lipiseră pe buze, după care o aruncă, scârbit... Era spartă și răsufila...

— Dragă Iulian, n'ai cumva o țigară?...

— Da... Cred că nu ai anumite preferințe...

— Nu... Țigară să fie... Țapii, domnule!... Vreau să lichidez complet cu tot ce mă leagă de copilărie... Moștenirea asta mă tulbură și-mi face numai sânge rău... Ea mi-aduce aminte de un trecut a cărui seninătate mă muștră și mă apasă... Am acolo un nuc sub care-mi făce-am lecțiile, un pătulaș de porumbei lucrat de mâinile mele, și o grădină pe care mă jucam slobod... Vreau să rup legătura cu ele, și să le pierd urma... În sănătatea ta Iulian!... Și te rog să crezi, că zăbovind câtva cu mine, mi-ai făcut o negrăită bucurie!...

Baură amândoi, insetați... Cristofor își șterse mustățile domol, cu podul palmei, și-și săltă pălăria către ceafă... Scăpără apoi un chibrit, și dădu foc țigării, trăgând din ea adânc și lacom. Când slobozi trâmbea de fum, o petrecu din ochi până se destrămă și se pierdu în aer... Rămase apoi tăcut, cu gândul risipit, absent... Țigara îi ardea între degete, sporindu-i scrumul, fără să mai tragă din ea... Călătorea departe, pe meleaguri de vis, peste care privea cu tristețe...

— Și spui că nu trăești bine cu soția?...

— Nu...

— Copii ai?...

— Da, am... Adică ea îi are, din prima căsătorie... I-am crescut însă eu, de mici, așa că sunt ca și ai mei...

— Era văduvă prin deces, sau prin divorț?...

Cristofor ridică din umeri, incurcat.

— Și de una, și de alta... L-a împușcat pe bărbatu-său, după pronunțarea sentinței de divorț... Jurații au achitat-o, ținând seama că are copii de crescut, și că la mijloc a fost o chestiune de iubire... Așa că nu știu dacă era prin divorț, sau prin deces...

— De ce divorțase bărbatu-său de ea?...

— De ce... Fiindcă era un om de curaj!...

— Hm... Asta nu este un motiv!...

— Dragă Iulian, eu sunt fatalist în credințe... N'am luat-o eu, ci mi-a aruncat-o pe cap destinul, împotriva căruia nu a-și fi putut face nimic... Am văzut-o chircită și infrântă, și m'am miluit de ea... Mă gândeam că o femeie trecută prin atâtea încercări, va avea un suflet îmblânzit... Și va robi unei fericiri de care nu avusese parte... M'am înșelat... Generozitatea mea n'a întâmpinat recunoștința și înțelegerea la care mă așteptam... O femeie stricată și cârcotașe, reprezentând în chip ideal sângele unui neam de ticăloși. Băiete, doi țapi... Neam de parlagii și de ocnași, care n'au argumentat niciodată altfel, decât cu cuțitul între dinți, și pe săli de tribunal...

Golindu-și năduful sufletului, Cristofor se părea să se fi liniștit... Iși șterse sudoarea de pe frunte, și se rezimă de speteaza scaunului, căutându-se din nou prin buzunare.

— Dragă Iulian, ai o țigară?...

— Da... Nu vrei să luăm și o mică gustare?...

— Nu strică... Mă gândesc însă la tine, care n'ai prea mult timp de trecut... Băete, o roșie și puțină brânză... Și să trimitem după un formular de procură...

— Da, da... Este un debit de tutun alături, unde poate găsi... Cât despre întârzierea mea, să nu duci grijă! Am o nevastă de înțeles...

— Te fericesc... Eu n'am putut întârzia niciodată cu un prieten...

— Dar ea?...

— Ea?... Hm... Cine îndrăznește să-i țină socoteala?... Lovește și țipă... Vecinic victimă, cu toate că abia îmi trag sufletul, nu sunt privit decât ca un satrap... Este, poate, prima dată în anul ăsta, când pun gura pe băutură... Și cu toate astea, dela șef și până la odăiaș, sunt convinși că sunt un bețiv... Așa mă prezintă nevastă-mea...

— Nu te mai amări inutil...

— Imi dau bine seama că n'ar trebui... Spovedania asta însă mi-a făcut bine... În sănătatea ta, Iulian!...

Ceasul gonind ca nebunul, își scăpase limbile peste ora liberă pentru studiul dosarului... Devenit nerăbdător, Iulian se frământa pe scaun, căutând cu ochii după patronul grădinii, spre a face plata... Cristofor se deschisese la vorbă, treerând amintiri din copilărie, din școală, povestind felurite întâmplări cu care-și împetrișase vieța... Nevastă-sa era departe, iar gura și ochiul ei nu se puteau deschide, spre a-l hingheri... Era slobod și stăpân pe bucuriile lui, pe care le gusta pe 'ndelete și din plin...

— Dragă Cristofor, semnează formularul ăsta de procură... nu te supăra că am să plec... Nevastă-mea este singură, și mă așteaptă...

Cristofor căscă ochii mari, surprins... Limpezindu-se, puse mâna pe toc, și semnă... Impinse apoi hârtia ușor, și zâmbi cu amărăciune...

— Ai dreptate... Eu n'ași fi putut face pentru tine această jertfă...

Iulian plăti socoteala, și se sculă să plece.

— Măine, dacă mai ești prin oraș, ne putem întâlni din nou... La ora asta trebuia să fiu la Bărzoteni...

Dădură mâna, și se despărțiră... Abia eșit pe poartă, Iulian o întinse la drum, aproape fugind, chibzuind în minte felul în care s'ar putea scuza față de Minerva pentru întârzierea lui de aproape o oră...

În urmă-i, Cristofor rămase tăcut și îngreunat de gânduri, zâmbind din când în când prostește, ca după o întâmplare ciudată și la care nu s'ar fi putut aștepta...

Și nu plecă din berărie, până nu se îmbătă crunt...

Când Iulian intră pe ușă, își găsi soția la fereastra care da spre drum, ștergându-și ochii de lacrimi... Ghiorghiiță, vizitiul, puneu căpestrele în capul cailor, socotind că se apropiase ceasul de plecare...

— Te-am făcut să mă aștepți, Minerva!...

— Nu face nimic...

— Am întâlnit un fost coleg de școală, și nu m'am îndurat să mă despart de el, fără să nu fi stat puțin de vorbă...

— La un pahar de vin...

— Nu, de bere...

— Este tot una... Ai văzut dosarul?

— Nu... Apucasem să-l întâlnesc în drum spre tribunal... Un om nefericit, care avea nevoie de cuvântul meu bun... Un act de caritate, dela care nu mă puteam da în lături... Mă lega de el anii copilăriei...

— Bine, bine... Dar dacă ești atât de caritabil, să nu-i uiți mai întâi pe ai tăi, și să nu-i lași să sufere!...

— Minerva, nu înțeleg ce te-a putut supăra atât de rău?!...

— Nu înțelegi?... Atunci să-ți spun eu!... Ora ta de întârziere... Te aștept ca o proastă, cu ochii pe geam, căinată de Ghiorghită, vizitiul...

— Dar ce amestec poate avea o slugă în trebile stăpânului?!... M'a așteptat și altădată, fără să-și fi arătat vreo nemulțumire!... Minerva, nu căuta să-mi crezi asemenea situațiuni neplăcute... Vin dela un lucru pe care-l consider perfect omenesc și cinstit... Am stat cu Cristofor, colegul meu de școală, pe care nu-l văzusem de zece ani. Un nefericit, căruia i-am făcut binele de a-l asculta, în necazurile de care este bântuit... Găsești că am făcut rău?...

— Nu... Adică în ceea ce te privește pe tine, și pe colegul tău, Cristofor... Să ne grăbim, Iulian...

— Bine... Eu sunt gata... Vream să-ți spun că băiatul o duce rău în căsnicie...

— Nu mă miră... Cui îi place să bântue cărciumile, n'o poate duce de cât așa... Te rog ajută-mi să iau pachetele cu târgueli... Și dă poruncă lui Ghiorghită să măe caii mai repede, ca să nu mai supărăm și pe bunicuța cu întârzierea noastră...

— Minerva, ți-o repet, ești nedreaptă... Când te-oi mai liniști, ai să recunoști că m'ai asuprit cu bănuelile tale...

— Vezi să nu se strâmbe lumânările... Și dacă vrei să mai rămâi în oraș, ca să-ți de-săvârșești opera ta de caritate, pot pleca și singură...

— Văd că ești pusă pe pricină, așa că n'am să-ți mai răspund nimic...

Iulian adună pachetele, și eși pe ușă, furios... Se așeză cel dintâiu în trăsură, și porunci, scurt.

— La Bârzoteni. Și ține caii scurt, ca să nu-și sângereze chișițele...

— Am înțeles, boierule... De altfel, nu este nicio grabă... Caii sunt hrăniți și adăpați, așa că pot să rabde, iar până sub seară, mai este vreme destulă... cu taica, băieților!...

— Și dacă poți, fără gălăgie...

— Fără gălăgie, boierule... Diii, mânca-v'ar lupii!... Ști, domne Iulică, pe Cătarina lui Moș Dincă Leucă, de mi-a fost nevasta dintâi!...

— N'o știu...

— Cred că n'o ști... Că dumneata erai dus la București, la învățătură, când eram, să mă ertați, insurat cu ea... A fost plecată și ea la București, și acum a venit înapoi, ca servitoare la un conțopist din tribunal...

— Treaba ei...

— Ba, nicidecum... Că mă 'ntâlni cu ea în piață, și din vorbă 'n vorbă, numai că-mi spune: ai să primești cetație, neică, precum că ții două muieri cu cununie!... Care două, lă?... Că pe sufletu meu n'o știu decât pe a de o am în băătăura cășii!... Zău?... Da pe mine nu mă pui la socoteală?... Ce socoteală mai am eu cu tine?... Ți-am dat ce este al tău, și pe-aci ți-a fost poteca!... Ehe, neică, da' cununia a rămas tot cununie!... De-aia m'am băgat de servitoare la dom' Tomiță, grafieru, ca să-mi suptână pracestu... Ocna are să te mănânce!...

Când am auzit una ca asta, mi s'a făcut negru inaintea ochilor, și mi s'a învărtejit toată piața prin cap... Vream să-i întorc și eu f'o două vorbe, dar ca să nu dau ocazie de scandal, i-am ars câteva coderii de biciu pe spinare, și am luat-o cu birja din loc... Și cu asta, am spart pricina...

— Ce vorbești, mă?... Bine i-ai făcut!...

Auzindu-l, Minerva îl privi, speriată.

— Iulian, tu ai vorbit?... Poți incuraja o astfel de nemernicie?!... Dumnezeuule, nu mai știu ce să cred despre tine!...

Dându-și seama că o greșise cu vorba, se grăbi să o îmbuneze.

— Draga mea, este o situație pe care trebuie să o înțelegi... Raporturile dintre oamenii de teapa lor, nu se pot aranja altfel... Procedul este cât se poate de detestabil însă nu poate fi deslăpuit de pământ...

— Dar nu te gândești că rostindu-te astfel, cultivi sălbăticia acestui obicei?... Sau, poate, așa, numai pe de-departe, îl accepți și tu!...

— Ești răutăcioasă, și nedreaptă...

— Nu cumva statul ăsta i l-ai dat și lui Cristofor?...

— Înțelege-mă, că nici nu m'am gândit!...

Ghiorghiță, care în acest timp terminase de răsucit o țigară, scăpără din amnar, și-i dădu foc... După ce pufăi de două, trei ori din ea, stăin de hărțuiala boierilor din trăsura, își continuă povestirea...

— Acum, să vezi dumneata... Cu asta de-a doua, n'am pus cununie la primărie, fiindcă mi era lehamite să mai cheltuesc bani pe taxe. Și pe urmă, vorbind în frica lu' Dumnezeu, mă gândeam că poate să face și asta a dracului, și mâine, poimâne, își ia valea, ca a d'ântăi, așa că am făcut și noi cum am putut, adică am luat o de acasă cu lăutari, și am încherbat o țâr' de masă pentru oștițiile de neamuri. Pentru asta, nu cred c'o să mă vâre la ocnă, fire-ar mama ei a dracului de muiere!... Diii, băieților!...

Acum, jude-că și 'mneata, domne Iulică!... Puteam eu să mai țin casă cu ea care-i tăia gura în fier, și pentru o nimica toată i-a căzut din coș?...

Iulian nu răspunse, căutând cu privirea spre șesul acoperit cu tarlale de porumb și oftând subțire...

— Dar ce i ai făcut, Ghiorghiță?...

— Ce să-i fac, conită?... Nu-ți spusei, că o nimica toată?!... Am venit și eu într'o seară mai târzior și afumat, și i-am tras un top de bătaie!... Cu alte cuvinte, eram în dreptul meu!... Ii turuia gura ca moara, și m'am gândit că nu-i strică puțină terecătură. Ea însă, neam rău, ce să priceapă!... Păi, așa credea ea că se ține casă?... Trap, că pun biciușca pe voi, califarilor!... Ba nu zău, domne Iulică, adică poate ea să-mi facă proces și să mă osândească?... Păi dacă ea are pe grafier, nu știe că io te am pe 'mneata, care ești mai tare?...

— Mai isprăvește-o mă, odată, și vezi să ni vâri cu trăsura în șauț...

— Nu există!... Oricum, când am plesnit-o cu coderia biciuștii pe spate, pe 'mneata m'am bazat...

— Frumoasă reputație, Iulian!... Apărătorul tutulor nemerniciilor!... Și eu, care credeam...

— Dar n'am apărât nicio nemernicie, dragă Minerva!... Întru cât poate să-mi angajeze voința, presupunerea lui Ghiorghiță, sau a altuia ca el?...

— Adică a lui Cristofor, prietenul...

— Ei bine, da... A lui Cristofor prietenul... Cred că nu m'ai întâlnit niciodată într'un astfel de proces...

— Este drept... Însă văd că ai această tendință...

Exasperat, Iulian răcni la vizitiu.

— Mână mă mai repede caii, să putem ajunge odată la Bârzoteni...

— Diii cu taica, băieților, că acum picăm la iesle...

— Sigur, o discuție liniștită și pe'ndelete nu-ți convine!...

— Lasă-mă în pace, că-mi pun ghiara în gât ca pițigoiu!... Discuția asta mă enervează... Nu este nici liniștită, nici inteligentă!...

Până 'n Bârzoteni, n'au mai schimbat nicio vorbă... Iar ciorba de obleți și puilul fript, au rămas nemâncate...

Bunicuța a înțeles că este vorba de supărare, și chibzuind că asta se leagă de tinerețe și trece repede, a strâns domol bucatele, și le-a așezat în cămară pentru masa de seară, când nu se putea să nu-și aibă prețul lor...

Căci gândea:

— Tinerii pot să se certe, însă nu pot flămânzi...

Spovedaniile unui copil al veacului

de

L. V. Spiridon

VI

Nu vom ști, niciodată nu vom ști
tărâmul de pe care am poposit aci.
Ne vom întreba, mereu ne vom întreba
de sub care zare, din ce stea.
Gândul are să ne doară mereu:
pentru el nu va fi curcubeu.
Vom iubi fetele, cărțile,
vom fugi de noi în toate părțile.
Vom căuta în cântec, în poem, în mit
țara fără semnul otrăvit.
Vom fugi aici, vom fugi colo,
în credința lui Jammes, în straniul lui Poe,
dar undeva 'n străfund de suflet — hrubă —
va coace-ascunsă Taina ca o bubă
și într'o zi, tot fără vreun răspuns,
în hambarul gândului ascuns,
vom duce și sub semnul altor zări
aceeași grea sămânță de 'ntrebări.

VII

Doamne,
fă-mă altceva decât ce sânt:
fă-mă numai cer sau numai pământ.
Fă-mă Doamne, numai smolă ori numai zăpadă,
numai vierme ori numai baladă.
Fă-mă chiot haiducesc, fă-mă mușenie,
dar nu șoaptă, Doamne, cumișenie.
Fă-mă cascadă ori mare, dar nu gungurit de ape —
orice, dar nu din fiecare aproape.
Dar nu mă lăsa, Doamne, om:
nici vultur în văzduh, nici piatră ori pom.
Dar nu mă lăsa, Doamne, răstignit
între plus și minus infinit.
Nu mă lăsa, Doamne, ca acum:
nici brad în munte, nici scrum.
Fă-mă, Doamne, ori una ori altă:
ori balta cea mai murdară, ori steaua cea mai înaltă.

VIII

*Sunt lacrimă de lună
nuntită c'un abis,
c'un tainic semn de rună
în tuciu de ochi înscris.*

*Dorm cărțile uitate
în rafturi vechi de gând —
merindele-adunate
mă lasă tot flămând.*

*Clădesc — vis alb — altare
și-altare vechi dărâm:
strop calm de calmă mare
și foc de alt țărâm.*

*Ascund în noapte-mi crezuri
cu liniști de altar
și poate-adânci erezuri
în întrebări de jar.*

*În gându-mi, pânză ruptă
de mii de ori pe an,
gem încleștați în luptă
Hristos și cu Satan*

*Sunt stâncă; albe-omături
implânt în bolți de zări —
prăpastii dorm pe alături,
în vine-mi curg sfidări.*

*Cu tăpile 'mpung lutul,
cu gândul — pisc — țaria:
dintr'unu-mi cresc minutul,
dintr'altul veșnicia.*

*Adesea, alb de spumă,
sălbatec armăsar,
frâu aprig îmi sugrumă
avântul spre stelar.*

*De chinga legii firii
nicicând nu-s încăput:
rod al nemărginirii
și-al unui pumn de lut.*

IX

*Ne mințim cu fiecare sărutare, cu fiecare manuscris;
ne mințim în rugăciune și în vis;
ne mințim cu frumusețe amurgurile și diminețile,
ne mințim cu lacrimă tristețile;
ne mințim cu dragoste, vin,
cu poemul cel mai cristalin;*

ne mințim cu zăpezile și 'nmuguririle,
ne mințim vieața și amintirile;
ne mințim cerul anilor cu soarele și cu luna,
ne mințim pentrucă ne căutăm întruna.
Ne căutăm liniștea în fata cu ochi de smoală
și 'n fata care nu ne-a culcat tâmplele fierbinți în poală;
ne căutăm în fata cu ochi adânci ca niște fântâni
și 'n fata care nu ne-a luat golul sufletului de mâni.
Trecem pe lângă tinerețe și ani
ca pe lângă-o alee fără castani,
iar dacă poposim lângă-o lacrimă, într'un poem ori o carte
ne urlă ahasveric golul: mai departe!

X

Pentru cântec, pentru marea lui
inutilitate sângerăm întruna,
tinereții îi furăm cununa
și o vindem — aur — de poem — oricui.

Pentru cântec — rod amar de vis —
nu ne ispitește cupa cu otravă
ci ni e dragă inima bolnavă,
pentru alba lacrimă din manuscris.

Pentru cântec, numai pentru el
amânăm dorita, ultima plecare,
peste anii fără sărbătoare
nu schimbăm cu moartea marele inel

Pentru cântec, pentru tot ce nu
s'a topit în jarul nostru veșnicie
lăsăm golul vieții să sfâșie
ceea ce preaplinul încă nu putu.

Momente culturale slave

de

Elena Eftimiu

Documentele istorice spun că popoarele slave au apărut în Europa încă din sec. VI, când gonite de triburile turco-tătare ale Asiei spre câmpiile vaste ale Europei orientale au pătruns până în centrul Europei și în Peninsula Balcanică, găsind foarte comod pentru ei Sudeții, Carpații și Dunărea. Se așezară pe teritoriile pe cari le stăpânesc aproximativ și astăzi, întinzându-se dela Elba la Urali și dela Marea Baltică la Adriatică. După dialectele pe cari le vorbeau s'au grupat în felul următor: în nord-vestul Europei s'au așezat Serbii din Lужиția, Cehoslovacii și Polonezii. În răsărit Rușii cu cele trei ramuri ale lor. Velikorușii, sau Rușii mari, Malorușii Rușii mici sau Ucrainenii și Bielorușii sau Rușii albi, în Peninsula Balcanică s'au așezat Sârbii, Croații, Slovenii și apoi Bulgarii.

Încă dela începutul formării lor ca Stat Slavii și-au trasat linia pe care au urmat-o în istorie. Unii și-au întors privirea spre lumea romano-germană a Apusului, iar alții au rămas credincioși lumii bizantină-greacă a Răsăritului.

Cel dintâiu mare moment cultural slav este creștinarea lor în sec. IX, datorită celor doi apostoli dela Salonic, Metodiu și Ciril, cari au alcătuit alfabetul cirilic, inspirat de cel grec, au introdus limba slavă în biserică, ridicând-o la acelaș grad ca limba latină și greacă și au tradus Sf. Evanghelie în limba slavă, pe înțelesul poporului.

Milenara istorie a imperiului bizantin, între sec. V și XV (1453, căderea Constantinopolului sub Turci) este focarul întregii istorii medievale a Europei orientale, în care s'au frământat secole de glorie și de înfrângeri, s'au prăbușit țări și au apărut altele, au predominat culturi mari și au decăzut culturi înfloritoare, înscriind în istorie pagini emoționante. După ce fiecare stat slav își câpătă locul său alături de celelalte popoare europene, unele din ele s'au ridicat la mare importanță cum a fost Boemia, care în sec. XIV, sub regele Carol IV a devenit centrul imperiului roman de apus, iar Serbia țarului Ștefan Dușan avea preponderanță asupra imperiului roman de răsărit. Între lumea slavă și noi a fost o continuă legătură de ordin cultural, politic și social.

În sec. XV, de Cehi ne-a apropiat husitismul, acea mare mișcare religioasă-morală și culturală cehă, condusă de Ion Hus și ridicată împotriva nedreptății și a abuzurilor bisericii dela Roma. Regele husit Gheorghe de Podebrad este acela care a trimis husiți în Ardealul și Moldova românească în timpul lui Ștefan cel Mare. Este cunoscut aportul husitismului în literatura românească, apoi în cea slovacă, ungară, poloneză și croată, iar valorile culturii europene apusene, cari străluciau la Universitatea Carol IV, înființată la Praga în anul 1348 erau răspândite ca niște raze luminoase, departe de granițele cehe. La Universitatea cehă își făceau studiile mulți din intelectualii țărilor Europei centrale și răsăritene. Înflorirea economică a Boemiei s'a răsfrânt și asupra principatelor românești prin raporturile și schimburile economice de cari vorbește majoritatea documentelor slavo-române. Boemia, în sec. XVI era țara despre care vorbea Europa, căci poporul ceh era cuprins de cel mai sublim spirit de umanitate, iubirea de aproape, fraternitatea între oameni, ajutarea celor sărmani, apărarea celor slabi și desmoșteniți, abnegația și mila, singurele drumuri cari duc spre regatul lui Dumnezeu. Limba cehă, împetrișată cu cuvinte

latine și germane devine limba diplomatică și aristocratică, nu numai a Boemiei dar și a Slovaciei și chiar a Poloniei.

Câțiva ani mai târziu după înființarea Universității cehe s'a înființat și Universitatea iagelonă din Cracovia, unde se studiau științele pozitive, matematica și astronomia, în timp ce Praga era centrul teologiei, filosofiei și al didacticei. Impunătoarea figură a lui Kopernik și a umaniștilor polonezi era ocrotită de regii Jageloni, ale căror raporturi cu voievozii moldoveni sunt cunoscute în istorie.

Civilizația înfloritoare a Poloniei a deschis drumul spre Lituania și Rusia. Rusia a trăit secole întregi sub influența Bizanțului, de unde și-a însușit și concepția mistică a lumii. Kievul era o copie a Țarigradului. Inafară de literatura religioasă s'a dezvoltat și cea populară, mai ales poezia epică, bylina. În sec. 15 și 16 Rusia moscovită și-a deschis larg porțile spre arta renașterii italiene, ai cărei artiști veneau să împodobească Moscova — a treia Romă. În timp ce Europa de sud și cea centrală era preocupată de pericolul turcesc, Rusia își întindea granițele spre răsărit, supunând toate națiunile cari duceau o viață primitivă: Iranieni, Tadghici, Oseți, Persani, Armeni, Indieni, Asirieni, Arabi, Ciuvași, Georgieni, etc., etc., al căror număr după dialecte se ridică la peste 150 de națiuni foarte variate și din punctul de vedere al confesiunii lor, făcând din Rusia un adevărat caleidoscop de națiuni.

Istoria Sârbilor, a Croaților și a Slovenilor în decursul secolelor a cunoscut epoci de înflorire sau decădere. Familiile domnitoare sârbești Nemanja, Lazarevici și Brancovici au fost acelea cari au încurajat dezvoltarea culturală a țării lor, dându-se în special importanță artei plastice. Literatura sârbă a epocii este aceeași ca și cea bulgară. Literatură religioasă, populară, cronici și traduceri din romanele cavalierești ale apusului. Din conflictul spiritual, care a izbucnit între biserică și societatea bizantină, raționalismul scolastic apusean și mistica ortodoxă, intelectualii sârbi au fost adepții acestei ultime forme de gândire, izihasmul care predică pacea, liniștea, contemplarea lui Dumnezeu în plină natură și a cărei idee fundamentală este unitatea lui Dumnezeu cu omul. Izihasmul propovăduia lupta împotriva ereziilor, a bogomilismului, a maniheismului și a iudaismului. El a dus însă la credința în vedenii, în preziceri, în vrăjitorii și în demonologii.

În timp ce Sârbia era pașalâc turcesc, Raguză și întreaga coastă a Dalmației erau centre înfloritoare, fiind reprezentantele culturii și renașterii italiene în Balcani. Elevi ai lui Petrarca au cântat Raguză și paralel cu dezvoltarea literaturii italiene s'a dezvoltat și literatura croato-dalmatină. Secolul lui Tasso a născut secolul lui Gundulici. „Gerusalemă liberată” este reflectat în poema „Osman” a lui Gundulič.

Husitismul, Taboriții și mișcarea fraților cehi, sectele ariane din Polonia sec. XVI, luteranismul, rascolul și sectarismul rus din sec. 16 și 17 și în parte comunismul rus de astăzi nu sunt altceva decât ecoul mării mișcări politice, naționale, religioase și sociale ale Bulgariei sec. 10 și 11 mișcare, care a stăpânit trei secole spiritul și masele bulgare: bogomilismul. Bogomilismul, preocupat de toate laturile vieții și sufletului omenesc dela cele mai banale manifestări până la cele mai complicate probleme ale gândirii și ale credinței este o știință cu etica, cosmogonia și teogonia sa. Bogomiliile sunt împotriva icoanelor. Omul trebuie să se roage pretutindeni, căci lumea întreagă este templul lui Dumnezeu. Idealul lor este o comunitate frățescă în care să predomină aceeași credință, morală și milă pentru cei nenorociți.

Din Bulgaria, unde s'a născut, bogomilismul s'a răspândit în Macedonia, Serbia, Bosnia, nordul Italiei, sudul Franței, Pirineii, în sudul Rinului și până în Anglia, unde suferă însă schimbări dând naștere sectelor cunoscute: patareni, cotari, albigezi.

Bogomilismului i se datorește dezvoltarea unei bogate literaturi populare, nu numai în Bulgaria dar și în Balcani, Rusia și Principatele românești.

Până în sec. 19 Slavii din Balcani au fost sub o ocupație turcească, pe când cehii, în urma înfrângerii dela Muntele Alb în anul 1620 au căzut sub stăpânirea germană, care mai târziu, în timpul Mariei Tereza și a lui Iosef II, au avut mult de suferit, prin acțiunea de germanizare a poporului ceh. O figură strălucitoare a sec. 17 este filosoful și pedagogul Ion Amos Komensky, acela care își încurajă din exil poporul său ceh să suporte orice nedreptate, căci la urmă vor triumfa drepturile lor, iar țara cehă își va întinde din nou ramurile sale spre a proteja poporul răspândit în toate țările Europei. Komensky (Comenius) era cunoscut în toată Europa prin ideile

sale moralo-religioase și chemat la toate Curțile, ca pedagog al vlăstarelor regești. A fost și în Ardeal, unde însă, era impresionat de starea de decădere intelectuală în care se găsea poporul românesc sub Unguri.

Tragic a fost și destinul Poloniei, care, slăbită prin luptele ei interne între adepții reformei și ai contra-reformei și apoi prin luptele externe cu vecinii au adus împărțirea ei între Rusia, Austria și Prusia.

Între Slavi numai Rușii au fost aceia cari nu și-au pierdut libertatea, dimpotrivă, Rusia a devenit una din cele mai puternice țări ale Europei sub Petru cel Mare și Ecaterina II, când Rusia și-a întins stăpânirea până la Oceanul Pacific și munții Himalaia.

Dacă aruncăm o privire generală asupra popoarelor slave în sec. 19 și 20, observăm că toate clasele sociale sunt dornice de cultură. Pentru toți, sec. 19 este secolul renașterii naționale: politic, social și cultural. Vor să arate Europei că au și ei dreptul să trăiască și să contribuie cu ceva la civilizația europeană. Se observă la ei o sforțare supraomenească să ajungă progresul cultural al popoarelor apusene și să înrădăcineze cât mai adânc în popor conștiința națională. În toate orașele mari slave se înființează Universități și Academii în cari se cercetează istoria popoarelor pe baza documentelor, se purifică limba de neologisme și se creiază limba literară. Incepe o strânsă colaborare între savanții și linguiștii slavi între cari amintim pe Cehii Dobrovsky, Gebauer, Safarik și Palacky, Rușii Lomonosov, Karamzin și Pogodin, între Sârbii Kopitar și Miklošići, cari, bazați pe învățătura lui Comenius au răspândit-o și în masele popoarelor lor, că un popor piere, dacă i-a murit limba, singura continuitate a sa.

Ideile revoluției franceze și curentele literare ale Apusului au pătruns în intelectualitatea slavă, la care s'a născut un puternic cult pentru popor și în special pentru țăran în care vedeau viitorul națiunii. Incep să se adune tezaurele populare, în care se distinge epica iugoslavă, bylinele ruse și dumele ucrainene. Lomonosov, Karel Erben și Celakovsky, Dositei Obradovici și Vuk Karadžići, Paisie și Sofronie sunt aceia cari au încurajat popoarele lor să adune poveștile și cântecele populare în care sunt cântate faptele vitejești și trecutul pe baza căruia se fixează viitorul. În literatură se creiază noi genuri literare, literatura didactică, romanul, istoria, satira, autobiografia și comedia. Literatura se apropie de viață, caută inspirația în experiență, determină adevărurile pozitive și cere aplicarea lor. Seria de revoluții naționale și spirituale mărturisesc și caracterizează această epocă de un puternic individualism național.

Scriitorii sec. 19 apăreau ca niște soldați ai națiunii, cari coborau din înălțimile artei spre poporul crucificat, luminându-i figura chinuită. Literatura era pentru popor apostolul unei vieți sfinte, morale, oglinda și lupta națională. Literatura rusă caută programe și soluții pentru marile probleme ale vieții. Pentru Ruși literatura era un far strălucitor în mijlocul haosului social. Poeții s'au inspirat de durerile individuale ca și de ale tuturor oamenilor. Pușkin, Lermontov, Dostoievski, Tolstoi, Turgheniev și Cehov sunt scriitori cari au preocupat întreaga Europă prin gândirea lor.

Sub influența literaturii franceze s'a dezvoltat literatura poloneză, care s'a născut în exil, după revoluția din anul 1830 și 1863, așa numită, mesianismul polonez, condus de cei trei mari poeți romantici Adam Mickiewicz, Slowacki și Krasinski. Mesianismul era o consolare a poporului în nenorocire și speranța lui într'un viitor mai bun. În mesianism era misiunea poporului slav, în special al celui polonez, pe care o are în istorie, și anume frăție omenească, umanitate și libertate.

Mesianismul polonez, ortodoxismul rus și slavofilismul ceho-slovac au născut marea problemă „panslavismul”, care a preocupat întreaga Europă a sec. 19, până la războiul mondial, care a rezolvat într'un fel această problemă, redând libertatea și independența tuturor popoarelor slave.

Ideea panslavă a fost preconizată de filozofii germani Herder și Leibniz, cari credeau că Slavii vor lua în Europa rolul de continuatorii operei religioase a lui Christ. Vor umple lumea cu adevărata dragoste creștină și vor realiza idealul dragostei pentru aproape pe acest pământ. Ideia acestor filozofi a câștigat imediat pe toți gânditorii slavi, cari cu toate obstacolele s'au întrunit în marele congres slav dela Praga, din anul 1848, care a devenit cea mai mare manifestare a slavilor, cari voiau să se elibereze de supușenia germană, ungară, turcă și rusă. Pentru

această idee s'a născut, marea revoluție poloneză de sub conducerea lui Kosciuszko, mișcarea ucraineană a poetului Taras Șevčenko, bardul care cânta în versurile lui dragostea pentru pământul ucrainean și nădejdea în victoria finală. Tot pentru această idee a fost mișcarea croată „ilirismul“ lui Ludevít Gaj și mișcarea revoluționară bulgară născută și realizată pe pământul românesc.

În sec. 20 lumea slavă a dat oameni de știință, capabili să fie puși alături de cei mai străluciți colegi ai lor apuseni în toate domeniile culturale.

Rușii Iesenin, Blok, Balmont continuă tradiția poetică a marilor săi înaintași. Compozitorul Paderewski continuă să tâlmăcească în muzică, în fața lumii, sufletul polonez, așa cum a făcut înaintașul său Chopin, istoriografii cehi continuă să scoată din întuneric lumina adevărului, Iugoslavii dau pagini de epică pentru mai târziu, Slovacia își cântă în doine tristețea și scurta liberare, iar bulgarii vor să lupte pentru a-și păstra independența, câștigată de câteva decenii numai, libertate însă pentru care au lăcrămat secole întregi.

Poem de sfârșit

de

Pompliu Orecă

*Trăesc murind
Alătura de mine.
Un singur om,
În satul plin cu oameni.
În suflet simt
Cum se destramă
Simfonia vieții...
Bătrâna vreme
A 'nmugurit pereții.
Murind,
Cu mine duc
Un șir întreg
Ce mă 'nțeleg
De oameni.
Mi-am pironit privirile în gol
Și-aștept sfârșitul cel de viitor.*

*Bătrâna vreme
A 'nmugurit pereții.
În suflet simt
Cum se destramă,
Simfonia vieții...*

Cad nuferi...

de

Marina Strotci

Cad nuferi...

Cad stele

Pe albe cărări...

Și inima

Prinde

Tăcute chemări...

Ard pinteni,

Luceferi

În aprig avânt...

Și dorul aleargă

Cu coama

În vânt!

Trec ingeri...

Mor fluturi

Pe aspre

Câmpii...

Și inima-și cerne

Rubinele vii...

Curg lacrimi

Ascunse

Sub grele ninsori...

Și visul

Se duce

Cu albi cocori...

GÂND ȘI FAPTĂ

Arta industrială în bisericile de lemn din jud. Hunedoara

Obiectele de artă industrială din bisericile de lemn ale județului Hunedoara sunt parte produse ale țărânului, parte ale meseriașilor dela oraș, avem apoi produse ale artei țărănești influențate de cea cultă. Primele sunt cele mai originale. Nu mai puțin interesante sunt acelea în cari țărânul și meșterul dela sate a aplicat și modificat stilurile istorice. Conținutul bisericilor de lemn încă nu a fost studiat din acest punct de vedere. Prof. P. Weber dela Universitatea din Jena scrie cu ocazia apariției publicației mele asupra bisericilor de lemn din jud. Bihor următoarele: „Cu cât mai mult va fi clarificat limbajul artistic al unor astfel de țări de tranziție culturalicește despicate cum e Transilvania (și de ex. Lituania), cu atât mai clar se va evidenția regularitatea, cu care se face transpunerea unui vechi limbaj artistic cult în împrejurări similare aproape la fel în limbajul primitiv popular... Din aceasta rezultă apoi cele mai valoroase lămuriri de psihologia timpului și poporului...”¹⁾ În mobilierul bisericilor produse curat țărănești sunt tetrapodul din Băgara, apoi lăzile și staturile. La unele mobile observăm forme medievale, de ex. la scaunele din Șesuri cea gotică, la cele din Gothatea influința renașterii și a barocului, la tetrapodele din Stănița de sus, Brădet, Strauți forme gotice, la cele din Grosuri și Luncoiul de sus ale renașterii și baroce, „bauerliche Ausläufer der mittelalterlichen Möbel”²⁾ (supraviețuiri țărănești ale mobilelor medievale). Vechimea lor e foarte variată, numai unele pot fi din epocile stilurilor respective, majoritatea însă nu, unele sunt abia de câteva decenii, au păstrat însă prin tradiție stilurile vechi. Ușile împărătești sunt de inspirație bizantină, așa cum le găsim în țările ortodoxe, de ex. la Blăjeni-Plai și Stănița de jos. Crucile mari cu picior și talpă sunt opere ale strungarilor ori rotarilor dela sate, aproape neatinse de stilurile istorice, cu excepția picioarelor la unele. Câtă varietate ca compoziție, formă și gust la cele din Alun! Un

grup de cruci arată încercarea săteanului de a rivaliza cu strungarul dela orașe, de ex. la Mihăleni, Merișor, aici elemente ale renașterii și bizantine se întâlnesc în amănuntele vopsite și aurite. Sfeșnicile mari reprezintă vagi și îndepărtate amintiri ale stilurilor istorice, de ex. la picioarele sfeșnicilor din Vorța, Chergeș, Sârbi; fantezie arată piciorul din Porcurea cu motivul crucii repetate. Influența renașterii o constatăm la sfeșnicile din Juncul de jos și Chergeș, stilul rococo îl observăm în scoica și liniile capricioase ale sfeșnicului din Mintia, stilul Ludovic al 16, la cel din Vălișoara, stilul empire la cel din Hondol, Zam-sat, Peșterea, Mihăleni, Curechi, acesta din urmă cu stema Austriei. Un alt grup trădează influință bizantină la piciorul sculptat, decorat cu vulturul heraldic bicefal încoronat, care nu e austriac, ci bizantin, pe care îl găsim și la sfeșnicile muntene și în ornamentica sculpturală din Hurezi.³⁾ Sfeșnicile de fier sunt excepționale și nu sunt opere țărănești. Crucile de mână sunt obiecte de lux ale bisericii dela sate, de aceea atâta bogăție în sculptură și pictură. Variațiunea este nesfârșită. Fără greutate vom distinge operele țărănilor și a meșteșugarilor dela sate de acelea executate de măestrii dela oraș. Crucile de mână din Vulceș și Almașul mare sunt probabil din această ultimă categorie. Aceste obiecte sunt tot atât opere sculpturale cât și picturale; ele sunt adeseori aurite. Crucea greacă, cu brațe egale, ori cea latină, cu un braț mai lung, cuprinde figurile pictate ale Mântuitorului răstignit cu Maria și Ioan în medalion, la acestea se adaugă — nu întotdeauna — Dumnezeu-Tatăl ca Ochi, Duhul Sfânt ca porumb, soarele și luna, apostolii și ingerii, strugurii, craniul și oasele la picioarele Mântuitorului, în sfârșit razele de lumină. Nu lipsesc niciodată florile și frunzele sculptate ori măcar cărceii. În afară de figura centrală a Răstignitului, figurile sunt pictate ori pe brațele crucii, ori așezate în

1) „Denkmalpflege” 1929, p. 15.

2) O. v. Falke: Deutsche Möbel des Mittelalters um der Renaissance. Stuttgart, 1924, p. 73. Forma și decorul lăzilor noastre le găsim și în Norvegia; Falke numește forma „medievală timpurie” deși execuția lor cade în sec. 17-18, v. pag. 12-13.

3) Sp. Cegăneanu: Obiecte bisericesti. București, 1911, p. 7. — N. Iorga—G. Balș: L'Art Roumain. Paris, 1922, p. 249, 218, 224 — A. Zagoritz în Bulet. Com. Monum. Ist. București, 1914, VII, 25. p. 16-26 — Sp. Cegăneanu în Bulet. Com. Monum. Ist. 1912, V, 19, p. 185 — A. Solovjev: Les emblèmes heraldiques de Byzance et les Slaves. „Seminarium Kondakovianum” Praha, 1935, VII, 119-161, 154-5.

medalioane între frunze și flori sculptate. Uneori crucei principale i-se asociază alte cruce mai mici. Puține cruce de mână sunt opere de artă cultă importată la sate. Crucile de chiparos sculptate minuțios și fin și montate în metal găsim la Almaș-Săliște, Fizeș, Băița, Dobra. Aceasta din urmă, în baza inscripției slavone de pe picior, este a ieromonahului Gavriil din mănăstirea Gomionița (Bosnia) și s'a ferecat în 27 Iulie, anul 1731. Un alt gen de cruce este aceea, care atârână în navă, iarăși în alt gen crucea de tinichea de pe coiful turnului, operă de tinichigiu, care odinioară se executa în fier cu mult gust de faurii satului. *Policandrele* sunt de lemn în majoritate zugrăvite, altele de lemn cu sârmă de fier, puține de sticlă. Cele de lemn sunt invenții țărănești cu vagi amintiri ale lustrelor din casele nobililor, de ex. acelea din Certejul de jos, Muncelul mare, Vulcan, Cerneșoara-Floreasca, Fizeș, Lucani, Blăjeni-sat, Almașul mic, ultimele trei cu decor atârănător. La Almașul mic motivul principal este crucea cu decor atârănător, celelalte au decor de porumb, în parte, la Fizeș și cu flori. Policandru din Certejul de jos are forma unei lanterne. Crucea este decorul principal la Vulceș și Muncelul mare. Policandrele de lemn sculptate, aurite și cu decor de fier din Vălișoara, Ticeri, Bulzeștii de jos sunt clasiciste, cele din Bulzeștii de sus și Fintoag de sticlă, reamintind cele venețiene colorate, ele au fost executate în țară, probabil la fabrica din Beli în Bihor, candelarele de sticlă din Buceș-Vulcan probabil tot acolo. *Chivotul*, căsulia în care se păstrează cuminecătura pentru bolnavi este de două tipuri, unul derivat din crucea de mână, la bază cu un sertar pentru păstrarea cuminecăturii, de ex. la Uibărești, Brădățel, Podele, celălalt în forma unei căsulii, mai des încoronată cu o cruciuliță. Această formă evoluează dela sertarul înconjurat de flori, frunze, struguri (de ex. la Ribicioara de jos) la căsulia cu 2—6 coloane, reamintind oroloagele empire și biedermeier de ex. Vorța, Techereu, Fizeș, Peșterea. Medalioane ori figuri pictate: Maria, Ioan, Ingeri, Dumnezeu-Tatăl, Duhul sfânt, Potirul, Soarele, Luna decorează ori încadrează căsulia. Chivoturile sunt și ele, cași crucile de mână, operele de lux ale bisericii cu sculptură bogată, vopsite, pictate, aurite, ele au fost executate de preoți, ori de țărani după indicațiile preotului, altele la cari stilurile istorice, formele arhitectonice sunt mai bine observate, de ex. Fizeș, Peșterea, Techereu au fost comandate dela oraș, Dintre potire numai cele de lemn prezintă interes artistic, cele de metal sunt primitive, cumpărate la oraș. S'au păstrat relativ multe de lemn, opere de artă țărănească; cupa și baza sunt bogat crestate cu orna-

mentică lineară, mai rar nodusul. Farfurii de lemn pentru păstrarea tămăiei asemenea ni-s'au păstrat, de ex. la Valea-mare, cu capac. *Broderii și țesături* se găsesc în mare număr în biserici, ca donații. Ele acoperă altarul, ușa împărătească, tetrapodul, ștergare brodate decorează iconostasul, icoanele și au motive tot geometrice, mai rar cu flori stilizate.

Datele ce le avem asupra obiectelor de artă industrială sunt puține. Tetrapodul din Băgara e din 1806, masa altarului din Almaș-Săliște din 1808, sfeșnicul din Boiul de jos din 1813, ușile împărătești din Blăjeni-Plai din 1819 de Simion Silaghi, proscomidierul din Porcurea de meșterul Petru Tomotaș din Curechiu 1820, ușile împărătești, proscomidierul și chivotul din Șesuri sunt de preotul Aron Tudoran 1872, tetrapodul, ușile împărătești, policandru din Ticeri sunt de Ceana Ioan din Vidra, ușile de altar din Blăjeni-Grosuri sunt din 1876, tetrapodul de Avrămuș Sicoe din Valea verde, două sfeșnice cu vulturi la Juncul de sus de Circo Candin, sfeșnicul din Lunșoara de Bulgăr Iosif, două sfeșnice la Hondol sunt din 1827, crucea de mână din Tebea e din 1772, chivotul din Hărtăgani e din 1800, cel din Almășel din 1829, din Fizeș 1847, fotoliul din altarul din Ribița e din 1739, antimisul din Furcșoara e din 1740, cel din Brăznic din 1745, cel din Micănești din 1837, cel din Lunca din timpul lui Vasile Moga, cel din Fintoag dela Dionisie Novacovici. Clopotul din Uibărești e din 1645 de Antoni Uten din Sibiu și Alba Iulia, cel din Ribicioara de jos de Michael Manchen din Sighișoara cu pui, frunze, cărcei, cel din Lăpugiu de jos din 1765, din Bunești 1877. Policandru din Curpen e de preotul Ioan Balșan. Chivotul din Vorța este opera fiului preotului Nuțu din Dobra; crucea de mână din Blăjeni-sat este de Felea Dumitru din Cioruleasa 1900; la Podele câteva obiecte au fost aduse din Asiago în războiul mondial trecut și donate bisericii prin căpitanul Ivan Tănase (ciboriu, monstranță, potir, broderie).

Artei industriale bisericesti dela sate nu i s'a consacrat un studiu până acum în Transilvania, un număr de ilustrații și câteva pagini text a publicat autorul în monografiile asupra bisericilor de lemn din jud. Bihor și Arad. În afară de cele reproduse acolo lipsește alt material de comparație. Chiar o sumară comparație a artei industriale bisericesti din jud. Hunedoara cu aceste două județe ne evidențiază superioritatea celei hunedorene, nu numai din punct de vedere al numărului obiectelor demne de relevat, dar și în privința varietății și calității lor, mai ales la crucile de mână, sfeșnice, cruci mari, policandre, potire, mobile.

CORIOLAN PETRANU

CRONICI

Silviu Dragomir: Pro Transsilvania

De curând a apărut o broșură scrisă de d-l S. Dragomir: „*Transilvania înainte și după arbitrajul dela Viena*“.¹⁾ Titlul, sugestiv, ispitește și răsfoid cele cincizeci de pagini cititorul este pus în fața unor cifre cari vorbesc de alte vremuri.

Lipsită de orice notă polemică, ea are un caracter exclusiv informativ, fiind destinată streinătății. În paginile ei restrânse însă, această lucrare fixează în datele esențiale, riguros controlate și documentate, cea mai grea răs-pântie în care a fost aruncat neamul românesc prin actul dela 30 August 1940. Au fost atinse rădăcinile de viață ale unui neam și urmările acestui act le simțim în cutremurătoarea lor gravitate azi, când lupta pentru ființa și supraviețuirea statului nostru este lipsită de siguranța pe care stăpânirea integrală a bastionului carpatic ne-o dădea în mișcările de apărare față de oricare cotropire streină. Dar nu mai puțin grave sunt și efectele sufletești ale actului dela 30 August 1940. Prin mutilarea teritoriului etnic românesc, prin nesocotirea temeiurilor de dreptate unică cu putință pe cari se sprijinea actul dela 1 Dec. 1918 ca o concretizare a destinului istoric făurit de unitatea organică a spațiului geografic, economic și etnic românesc și de aspirațiile de veacuri ale poporului nostru, a fost rănită adânc credința neamului în principiul de justiție, care trebuie să stea la temelie raporturilor dintre state și națiuni vecine.

Conștiința justiției ultragiutate a determinat acel amar sentiment de neimpăcare cu soarta pe care îl naște dezechilibrul dintre certitudinea credinței în dreptate și realitatea potrivnică, al cărei urmare psihologică se manifestă prin nevoia de a stabili răspunderile celor ce au provocat, sau al celor ce n'au fost în stare să împiedece această prăbușire. O asemenea criză morală poate ascunde nebănuite surprize.

Revenind la broșura d-lui S. Dragomir, ea ne dă prilejul să amintim că în toamna de grea criză a anului 1940 n'au lipsit voci din opinia publică, cari atribuiau o parte din aceste răspunderi acelor intelectuali cari, prin pregătirea lor de specialitate n'ar fi dus în suficientă măsură lupta

necesară pentru lămurirea opiniei publice streine privitor la drepturile noastre și la dreptatea granițelor statului român fixate în 1920. Inovarea nu este pe deplin întemeiată.

De când s'a inițiat din partea vecinilor noștri dela Apus acea mișcare revizionistă, sprijinită de unele mari puteri fie direct, fie indirect interesate la schimbarea sistemului politic fixat la 1920, mișcare susținută de vecinii noștri cu o bogată literatură științifică și de propagandă, n'au lipsit răspunsurile convenite date de specialiștii români în problemele transilvane, prin articole de ziar și prin publicațiuni științifice destinate streinătății. În deosebi specialiștii universității românești din Cluj, — cum era și firesc — au căutat să pună la dispoziția oficialității întreg materialul documentar, fie prin memorii, fie prin publicațiuni științifice. Socotim necesar a aminti din această primă perioadă până la 1940, cu deosebire două lucrări importante: revista organizată și condusă de d-l S. Dragomir „*Revue de Transylvanie*“, care între anii 1934—1940 a fost în streinătate cel mai respectat și temut organ de afirmare științifică a drepturilor noastre asupra Transilvaniei, și masivul volum „*La Transylvanie*“, apărut la 1940 sub egida Academiei Române, din inițiativa și sub conducerea d-lui Ion Lupaș, ca cea dintâi sinteză documentată a trecutului Transilvaniei studiat sub toate aspectele. Dacă o restrânsă parte a opiniei publice românești, a luat cunoștință de aceste publicații sortite exclusiv streinătății, i-a rămas în schimb cu totul necunoscute numeroasele studii speciale referitoare la problemele transilvane întocmite de specialiști sub îndrumarea d-lui S. Dragomir atât pe vremea când era ministru al minorităților, cât și în timpul când conducea lucrările de strângere a materialului documentar la biroul de studii al Ministerului Afacerilor Streine în vara anului 1940.

Din anul 1938 conducerea cercetărilor și publicațiilor de acest fel a luat-o Ministerul Propagandei Naționale și celelalte ministere competente, pentru a da o armatură științifică cât mai temeinică acțiunii diplomatice desfășurate în streinătate. În cadrul programului elaborat, Universitățile noastre își dau cu prisosință contribuția prin specialiștii lor consacrați, la lămurirea documentară a problemelor ridicate de evenimentele politice generale în legătură cu diferitele părți ale teritoriului etnic românesc.

¹⁾ În colecția „Universitatea Regele Ferdinand I“ din Cluj-Sibiu. Biblioteca Vieață și Cultură. Seria: Problema Transilvaniei. Fasc. 1. Sibiu, 1943, 52 p. + hărți. În franțuzește ca Nr. 1 din „*Bibliotheca Rerum Transilvaniae*“, Sibiu, 1943.

Din seria impresionant de numeroasă a lucrărilor întocmite, semnalăm pe cele ale d-lui G Brătianu privitoare la Basarabia, Moldova și la raporturile româno-ungare, lucrări scrise cu o pătrunzătoare și limpede viziune istorică în forma și stilul propriu felului de gândire apusean, apoi cele două monumentale volume „Siebenbürgen” întocmite de d-l C. C. Giurescu cu concursul a numeroși specialiști din toată țara, precum și volumul scris de d-l I. Lupaș „Zur Geschichte Siebenbürgens”, un model de prezentare științifică a diferitelor aspecte din trecutul Transilvaniei, carte de larg răsunet în streinătate. De asemenea un loc de frunte și-a cucerit în literatura științifică lucrarea arheologului C. Daicovici, „La Transylvanie nell'Antiquita”. Contribuțiuni deosebit de valoroase au dat în domeniul toponimiei și al lingvisticii I. Pușcariu, N. Drăganu, Al. Procopovici, E. Petrovici, Al. Rosetti și G. Giuglea, în cel al istoriei literare D. Popovici, Șt. Pașca și I. Breazu, iar în cel al raporturilor româno-ungare V. Papacostea, I. Crăciun, D. Prodan, Șt. Pascu și A. Decei.

Problemele geografice sunt cercetate de V. Mihăilescu, S. Opreanu, N. Al. Rădulescu, T. Morariu, V. Tufescu și N. Popp, iar contribuțiunile din domeniul geopoliticii sunt date de L. Someșan și I. Conea. Rezultate prețioase a obținut d-l C. Petranu prin studiile referitoare la arta românească din Transilvania și raporturile ei cu cea a neamurilor conlocuitoare, precum și d-l R. Vuia prin cercetările etnografice referitoare la satele românești din această provincie. Interpretarea filosofică a fenomenului transilvan este făcută de D. D. Roșca, L. Blaga și Grig. Popa, iar problemele educative transilvane de O. Ghibu și Ș. Lungu. Aspectul juridic al problemelor transilvane este studiat de C. Negrea, P. Poruțiu, A. Ionașcu, G. Sofronie și T. Drăganu. Un loc aparte îl ocupă în cercetările referitoare la evoluția juridică a situației ordinelor religioase minoritate din România, volumele documentare scrise de d-l O. Ghibu.

Un număr considerabil de alți specialiști unii din cadrele, alții din afara universităților noastre, continuă să-și dea contribuția la lămurirea științifică a tuturor problemelor referitoare la Transilvania.

În cadrul acestei activități științifice, Universitatea românească din Cluj-Sibiu, animată de rectorul Iuliu Hațieganu, se impune ca un nestins focar de afirmare a drepturilor noastre asupra Transilvaniei, atât în țară, cât și în streinătate. Pentru lămurirea opiniei publice românești privitor la rezultatele științifice obținute în diferitele domenii ale problemei transilvane, se țin anual o serie de conferințe speciale, dintre cari unele sunt publicate în „Biblioteca

Vieță și Cultură”. Pentru lărgirea posibilităților de cercetare și documentare s'a reorganizat Institutul de Istorie Națională de sub conducerea directorului Ioan Lupaș și Muzeul Limbei Române sub conducerea directorului Al. Procopovici, și de asemenea și-a sporit mijloacele de cercetare Institutul de Studii Clasice de sub conducerea directorului C. Daicovici, Muzeul Etnografic de sub conducerea directorului R. Vuia și Institutul de Igienă de sub conducerea directorului Iuliu Moldovan.

Un organ de centralizare a rezultatelor obținute de institutele amintite și de numeroase alte seminarii a fost creat prin *Centrul de Studii și Cercetări privitoare la Transilvania* sub președinția prof. S. Dragomir, institut care împlinește misiunea de a lămuri streinătatea, prin publicațiuni științifice și informative, asupra tuturor aspectelor problemei transilvane. În acest scop d-l S. Dragomir a făcut să reapară buletinul „Revue de Transylvanie” și publică o serie de studii de ale diferiților specialiști în „*Bibliotheca Rerum Transsylvanicae*”, inaugurată cu aminationul studiu „La Transylvanie avant et apres l'arbitrage de Vienne”. Această intensă activitate științifică, are în împrejurările de azi o semnificație deosebită. După patru ani de războiu, ani de sbuciumate așteptări și de nesecate nădejdi, activitatea universității din Cluj-Sibiu pentru afirmarea stăruitoare a drepturilor noastre asupra Transilvaniei se impune ca o viguroasă manifestare a credinței intelectualității noastre în puterea biruitoare a principiului de justiție. Ea crede neclinit în acele „valori veșnice” *) pe cari nici focul pustiitor al armelor moderne și nici cele mai rafinate metode deucidere sufletească nu le poate nimici. În lumea acestor valori, dreptatea ține locul de frunte. Cercetarea și dovedirea adevărului prin toate mijloacele științei obiective, stăruitoare prezentare a lui în streinătate înaintea tuturor factorilor dornici de cunoașterea realităților și chiar și înaintea celor pe cari oportunități politice interesate îi împiedecă să-l recunoască, constituie lupta de fiecare clipă a Universității Daciei Superioare, contribuind astfel la victoria principiilor etern valabile, singurele menite a statornici o ordine stabilă europeană.

În criza morală în care se sbate poporul nostru dela 30 August 1940 începând, activitatea universității din Sibiu este un valoros focar de întremare sufletească, generator de noi puteri în luptă pentru biruința neamului.

I. MOGA

*) V. articolul „Valori Veșnice” de D. D. Roșca în Nr. 9 din 1941 al acestei reviste.

I. Moldovan: Introducere în Etnobiologie și Biopolitică¹⁾

Școala clujană de etnobiologie și biopolitică, creație a profesorului I. Moldovan, reprezintă una dintre realizările cele de seamă a Facultății de medicină ardelene. Rezultantă a unei gândiri profund originale și fecunde, precum și a unei munci fără preget, concepția biopolitică a profesorului Moldovan depășește cadrele esoterice ale specialiștilor, difuzând larg în cunoștința marelui public românesc. Grație originalității, nobleței și eleganței concepției, a îndrăselii și nouității ideilor, a unei activități extrem de intense, școala biopolitică ardeleană a avut darul să captiveze interesul tuturor și a reușit astfel să cointerezeze pe toți acei a căror pre-

ocupare principală o constituie neamul românesc. Această școală reprezintă pe de altă parte singura școală românească care s'a ocupat, în mod obiectiv și științific, de factorii și legile care conduc evoluția biologică a etniei noastre. În felul acesta, concepțiile profesorului Moldovan, expuse mai pe larg în volumul „Introducere în etnobiologie și biopolitică”, constituiesc una dintre cele mai actuale preocupări științifice, cu atât mai actuală, cu cât tratează probleme ce privesc destinul neamului românesc.

Pentru autor, neamul constituie o comunitate de sânge, tradiție, spațiu și destin. Înrudirea biologică, comunitatea de

1) Ed. subsecției eugenice și biopolitice a „Astrei”. Sibiu 1944, 179 pg.

sânge, sub care se înțelege patrimoniul biologic ereditar, constituie un caracter fundamental al neamului nostru. În această înrudire, rolul Românilor ardeleni este considerabil dat fiindcă Ardealul reprezintă un centru de iradiere a vieții românești atât de important, încât puține sunt comunele din vechea țară în care să nu se fi infiltrat sânge românesc din Ardeal. Tradiția constituie patrimoniul spiritual moștenit de la străbuni și constituie un scut al corpului etnic, indispensabil dăinuirii sale. Comunitatea de spațiu caracteristică neamului nostru este pământul patriei pe care neamul nu și l-a ales la întâmplare, ci de care s'a legat fiind cel mai potrivit firei sale și care modelează, la rândul său, sufletul neamului în devenire. În fine, destinul este rezultanta interacțiunii dintre ereditate și mediu. Destinul nu se prezintă ca o fatalitate dat fiind posibilitatea de a-l influența în bine sau în rău, prin ocrotirea sau nesocotirea forțelor biologice, păstrarea sau pierderea tradiției și prin stăpânirea sau dependența de mediu. Un neam nu este desăvârșit în alcătuirea lui, decât atunci când sânge, tradiție și mediu, se integrează organic într'un destin voit, spre un ideal înrădăcinat și el în fondul ereditar, cultural și spațial, specifice neamului.

Studiul legilor care conduc viața, geneza și evoluția neamului îl constituie etnobiologia. Pentru ca destinul nostru să rămână românesc și neamul să poată prospera atât calitativ, cât și numeric este necesar ca legile vieții să fie respectate. Aceste legi sunt: legea eredității, a variațiunii, a diferențierii și integrării, a echilibrului dinamic, a perpetuării speciei, a ireversibilității evoluției și a specializării progresive.

În antagonismul dintre concepția care afirmă că individul este obiectivul acțiunii mediului și binele neamului n'ar fi decât suma binelui individual și concepția care afirmă că individul nu este decât o efemeră intrupare a patrimoniului ereditar al neamului, restul vieții individuale trebuind să se subordoneze binelui și propășirii acestuia; profesorul Moldovan optează pentru ultima. Aceasta datorită faptului, că odată cu progresul civilizației a intrat în viața patriarhală a familiei și colectivității, o concurență vitală necruțătoare care nu a mai lăsat răgaz pentru credință, tradiție și cultivarea legăturilor de sânge. Prin analiza, descompunerea și disecția întrebuintată de rațiune în domeniul societății umane, a fost distrusă esența vieții, interdependența între părțile constituante, integrarea lor spre un scop firesc superior. În acest caz este firesc ca societatea să fie considerată ca suma indivizilor componenți, iar binele colectiv ca totalizarea binelui individual. Eliberat de legăturile de sânge și tradiție, de obligațiile față de trecut, de răspunderile față de urmași, de familie și de neam, individul pretinde libertate absolută pentru a-și asigura înainte de toate fericirea proprie. În această concepție materialistă și individualistă, statul apare doar ca o asociație pentru apărarea drepturilor individuale, orice legătură sau restricție ce ar turbura fericirea indivizilor trebuind să dispară. Concepția materialistă a adus după sine o serie de fenomene de dezechilibru, care constau în reducerea natalității, în absența solidarității, în desrădăcinarea de glie, în dispariția tradiției, în nesocotirea legăturilor de sânge, în decăderea vieții familiale și indiferența față de viitorul etnic. În cadrul acestei concepții, individul apare deci ca fiind la discreția unor nenumărate forțe.

Din aceste considerente, profesorul Moldovan neagă egalitatea indivizilor și atotputernicia mediului, constatând că prin nesocotirea legilor firei și prin faptul că desfășu-

rarea vieții omenești este lăsată la discreția rațiunii și a legilor economice, se săvârșește o greșeală capitală. După profesorul Moldovan, în natură nu avem egalitate și nici uniformitate, iar influența mediului asupra vieții este strict limitată de potențialitățile ereditare. Legea eredității limitează posibilitatea evoluției și a manifestărilor indivizilor, care mai sunt îngrădiți și de faptul că individul nu are posibilitatea unei existențe independente. El este încadrat organic în familie și neam, legat fiind prin sânge, tradiție și destin; legături pe care nu le poate rupe, decât contravenind unor legi firești. Subordonarea în scopul garantării vieții și a scopurilor urmărite de societate este produsă atât de legea eredității, cât și aceea a diferențierii și integrării. Menținerea diferențierilor și integrărilor în limite necesare păstrării și propășirii vieții se asigură prin legea echilibrului dinamic, care este lupta permanentă de afirmare față de forțele adverse, luptă pentru cucerirea poziției optime a zestrei biologice în fața mediului antagonist. Toate aceste legi condiționează justa selecțiune a valorilor și ierarhia lor, destinul propriu pentru fiecare individ, ca necesități esențiale ale vieții în comun.

Din toate aceste legi reiese evident că mediul nu are rostul de a ne impune noi însușiri ereditare, ci de a provoca adaptarea, actualizând potențialitățile patrimoniului ereditar. În fața legilor vieții deci, individul nu contează ci doar neamul pentru a cărui dăinuire natura aduce toate jertfele.

Unitatea de bază a neamului o formează familia, unitate de a cărei alcătuire și funcționare depinde soarta neamului. Familia aleasă ca prototip este cea țărănească, care și-a păstrat toate caracterele de unitate naturală, spirituală, spațială și de destin, caractere esențiale pentru a-și putea îndeplini rosturile sale firești, adică procrearea, ocrotirea și educația generației noi, spre continuarea și propășirea vieții etnice. Fondul biologic este astfel depozitat în familia țărănească. Urbanizarea și industrializarea cu intensificarea ocupațiilor extrafamiliale a adus după sine desorganizarea și disoluția familiei prin întârzierea căsătoriei, prostituție, bolile venerice, divorțuri, raționalizarea procreației, concubinaj și celibat. Familia burgheză încetează tot mai mult de a fi o comunitate spirituală, de spațiu și de destin, fondul ei biologic intrând în declin, fapt ce se răsfrânge și asupra neamului, care nu este altceva decât o familie mare, o comunitate de familie înrudite. Orășanul este cu adevărat desrădăcinat de glie și familia sa este caracterizată printr'o scădere progresivă a natalității, ceea ce constituie o sărăcire în valori pozitive a fondului etnobiologic și deci o cauză primordială de declin a neamului. Același rezultat îl produce și amestecul cu sânge strein.

Evoluția biologică a neamului nu poate fi însă lăsată la voia întâmplării și la discreția intereselor individuale. Știința preventivă care să se ocupe cu soarta biologică a generațiilor viitoare, cu păstrarea și desăvârșirea sănătății noastre etnice în devenire, nu poate fi decât o igienă a neamului, care pe lângă măsuri eugenice și demografice, pe lângă prevenirea amestecului indezirabil cu alte neamuri, să cuprindă și îndatoriri privind viața etnică actuală, luată ca unitate biologică și nu fracționată. Urbanizarea și modalitatea de viață individualistă constituie o serie de factori etnopatologici a căror urmări dezastruoase privesc fondul etnobiologic.

Mijloacele pentru a preveni, combate sau opri declinul etnic privesc în primul rând *ocrotirea familiei* (1. practica eugenică cu incurajarea reproducerii elementelor de elită și

e'liminarea de la procreație a disgenicilor; 2. incurajarea natalității; 3. împiedecarea căsătoriilor mixte), apoi combaterea bolilor etnice, ameliorarea nutriției țăranimei și muncitorimei, intervenția igienei neamului în domeniul tradiției și spațiului prin crearea unui echilibru dinamic între sat și oraș și în fine croirea destinului etnic prin igiena muncii și educația etnică.

Mijloacele prin care statul etnic își asigură îndeplinirea rostului său formează deci o politică bazată pe legile vieții, înrădăcinată în realitatea etnică și menită să pună optimal în valoare, să ocrotească și să inobileze patrimoniul vieții etnice. Este *biopolitica etnică*. Grație acestei politici, toate

funcțiunile mari ale statului ca ordinea de drept, administrația, educația, agricultura, industria și știința, vor trebui să asigure acel echilibru dinamic între interesele etnice și cele individuale și integrarea muncii spre binele unității imediat superioare și prin aceasta spre binele general.

Iată deci foarte pe scurt câteva din ideile fundamentale expuse de Profesorul Moldovan, idei generoase și înalte a căror asimilare și participare de către publicul românesc ar aduce de sigur după sine realizarea unei opere spirituale de covârșitoare importanță și îndrumarea destinului nostru pe cel mai bun făgaș.

Dr. VICTOR PREDĂ

Al. Procopovici: Die Rumänenfrage

(Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania. — Sibiu, 1944. În 8°, 99 p.)

„Chestiunea românească” este problema originii și patriei noastre primitive. Problema e foarte veche și are o lungă poveste. Numele acesta al ei, cu răsunet european, e însă recent. Datează anume din secolul al XVIII-lea, născându-se din și odată cu faimoasa „Chestiune orientală”.

Dacă din problemă pur politică, „Chestiunea orientală” a ajuns să aparțină numai istoriei, „Chestiunea românească”, care, dintre toate cele cu care fusese înglobată, avea cea mai solidă bază istorică, a rămas, între noi și Unguri — cărora partea românească a „Chestiunii orientale” le-a făcut mai mult sânge rău decât chiar celor direct vizați de întreaga mare chestiune — un foarte grav litigiu politic.

Fără să piardă niciun prilej de a ne-o bagateliza, originea noastră latină nu mai pot azi să ne-o conteste. Ei persistă însă, cu aceeași vehemență a lor față de noi din totdeauna, să ne conteste, împotriva celor mai evidente probe istorice, arheologice și lingvistice, autohtonismul nostru în Dacia. Argumentele pe care le invocă sunt mereu aceleași pe care — sunt aproape o sută de ani de atunci — le-a pus, ca urmare a reverimentului „Chestiunii orientale” după războiul Crimeii, cu recunoscute-i patimă, dar cu un remarcabil talent, mai întâi în lumină, istoricul german Robert Roesler, în celebrele sale „Romänische Studien”, — Ungurii neaducând, nici în trecut, nici azi, alt element în discuție decât pasiunea lor mare de a ne combate cu orice preț.

Reexaminând numeroasele argumente pro și contra tezei românești, cartea d-lui Al. Procopovici este cea mai nouă sinteză, elegantă și cu judicioase contribuții personale a problemei.

Așa precum n'am pierdut niciodată conștiința originii noastre latine, noi am avut adânc ancorată, zice d-l Procopovici, în intuiția trecutului nostru, totdeauna și conștiința autohtonismului nostru în Dacia.

Dacă n'avem documente scrise decât târziu care să ne ateste în Dacia, nu există niciun document care să ne arate că suntem veniți aici din Sudul Dunării. Dimpotrivă, încă primele documente, care ne menționează, ne arată nu urcând, ci coborând, în Peninsula Balcanică, dinspre Nord spre Sud. Dintre acestea, d-l Procopovici stăruie îndeosebi asupra pasagiului despre Români din „Strategicon” al lui Kekaumenos, scriitor bizantin din secolul al XI-lea, susținând că nu e vorba acolo, cum li s-a părut cercetătorilor de până acum, numai de Români din Sudul Dunării, ci și de cei din Nordul fluviului.

Partea cea mai bogată ca documentare din cartea d-lui Procopovici este cea în care ne înfățișează dovezile pe care ni le oferă, pentru autohtonismul nostru în Dacia, limba ro-

mână, care-i cea mai fidelă imagine a trecutului și împrejurărilor geografice și sociale în care am luat naștere și ne-am dezvoltat.

Neputând, firește, să fie, în întregime, efectiv locuit, teritoriul pe care ne-am format noi ca limbă și popor a trebuit să fie întins, la Nord și la Sud de Dunăre. Pentru ca numai noi Dacoromânii să fi putut păstra un cuvânt ca „păcură”, din latinescul „picula”, a trebuit ca noi să fi locuit fără întrerupere în regiunile unde se găsește acest element. Tot astfel, pentru ca Aromânii și Meglenoromânii să fi putut păstra un cuvânt ca „ficus” (arom.: „h'ic”, megl.: „ic”), ei au trebuit să trăiască întotdeauna cel puțin în imediată vecinătate de locurile unde crește „smochinul”. Aromânii, în loc de „aur”, zic „malamă”, iar Istroromânii, „zlato”. Dacă noi, Dacoromânii, n'am fi autohtoni în Dacia, cu minele ei aurifere, de sigur că n'am fi putut păstra nici noi cuvântul latin „aur”.

În sdrobitoarea lor majoritate, cuvintele noastre în legătură cu toate bogățiile care se găsesc în și pe pământul Daciei, ca și cele în legătură cu toate domeniile fundamentale de activitate și viață, sunt de origine latină, ceea ce, dacă n'am fi locuit totdeauna acest pământ, n'ar fi cu putință, fără îndoială, într-o măsură chiar așa de mare.

Teritoriul din Dacia unde ne-am conservat mai intact și în special Transilvania de Vest și Nord-Vest. Ne-a dovedit-o de curând aceasta, mai presus de orice îndoială, d-l Sextil Pușcariu în cea mai recentă mare lucrare a d-sale: „Limba Română”, lucrare care e cea mai importantă pe care a dat-o până în prezent științei vreun lingvist român.

În ce privește influența slavă din limba română, d-l Procopovici arată că o mare parte a ei o datorăm Slavilor care se așezaseră printre noi aici în Dacia, „Dacoslavilor” — cum i-a numit de curând d-l Emil Petrovici. Există anume în românește o seamă de cuvinte de origine slavă (spre ex.: „zăpadă”, „oglină”, „crâmpie”, etc), care, în ce privește sensul sau forma lor, nu au corespondente în niciuna din limbile slave și pe care, dintre toți Românii, le avem numai noi cei din Dacia. Fiindcă, la venirea Ungurilor, Dacoslavii erau în cea mai mare parte asimilați de noi, d-l Procopovici vede în aceste cuvinte, cu bună dreptate, o importanță dovadă a continuității noastre.

În opoziție cu C. C. Giurescu, d-l Procopovici susține că Slavii n'au intrat în Dacia ca cuceritori și întemeietori ai unei stăpâniri înăuntrul căreia Românii ar fi avut rolul de populație supusă. Dacă ar fi fost așa, spune d-sa, noi, negreșit, am fi încetat să ne mai numim „Români”, primind în locul acestui nume fie o denumire derivată din numele

stăpânirii suprapuse nouă, fie dela numele țării constituite astfel ca teritoriul politic deosebit S'ar fi întâmplat ceea ce s'a întâmplat cu Romanicii din Galia care au devenit „Francezi”, cu Slavii din dreapta Dunării deveniți „Bulgari”, sau cu „Italienii”, care își au numele dela numele țării.

D-l Procopovici consacră un întreg capitol cunoscutei legende scoasă de Simion Dascălul din „Ietopiseful cel unguresc” și intercalată în cronica lui Grigore Ureche, legendă după care noi Românii am fi urmașii unor hoși și tâlhari pe care împăratul Rămului i-a dat, cu condiția să-i rețină pentru totdeauna, lui Laslău Craiul, pentru a bate cu ei pe Tatari, și pe care, după ce a invins pe Tatari, craiul unguresc i-a așezat prin Maramureș și Moldova. D-sa face, în

legătură cu originea și conținutul acestei legende, o serie de considerații de domeniul istoricilor. Sugestia pe care o reținem noi din acest capitol și pe care d-l Procopovici, cu multă finețe, o scoate în relief mai ales în capitolul final al cărții sale, e că cercetările ungurești asupra noastră, foarte numeroase mai ales în vremea din urmă, se fac și azi în același vechiu spirit de dragoste și stimă pentru noi și pe aceleași baze „științifice”.

Tratând una din problemele cele mai importante din istoria noastră, credem că „Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania” ar fi făcut bine să publice această carte în românește, sau să se gândească să o publice.

DIMITRIE MACREA

Zorica Lațcu: Insula albă.¹⁾

Domnișoara Zorica Lațcu e după câte știm la primul volum de versuri publicat. Și de lucrul acesta cronicarul literar trebuie să ție seama. În felul acesta el se va simți obligat să scoată în evidență calitățile sau defectele celui ce apare pe orizontul literar.

De sigur, unele asperități, de formă mai ales, inerente oricărui debut, le va înțelege și le va ierta. Rolul cronicarului literar nu e în niciun caz ușor. Ajută în măsura puterilor lui pe infriguratul debutant la cucerirea atenției publice; dar poate desăvârși și procesul invers. Obșnuit, opera unui scriitor consacrat o citești cu atenție, te interesează; în fața unui debutant stai neincrezător, îl citești întâmplător cele mai adeseori, superficial aproape totdeauna. Uneori ești ispitit să pornești la drumul unei nepermise destrămări, la verdicte pripite. Cu aceasta, tu cronicar literar, poate fără să știi, de sigur fără să vrei, ai impresia că ți-ai făcut pe deplin datoria. Dar gândește-te bine, ce proces sufleteș urzești, ce depresiune morală provoci în conștiința infriguratului debutant, increzător sincer în posibilitățile sale spirituale, prin spulberarea primelor sale pietre de incercare.

Alteori ești împins să faci ceea ce fac alții; te temi cu alte cuvinte să nu devii o notă discordantă în conglăsierea celorlalți.

La rândul ei incurajarea însăși e un punct nevralgic. Când o faci cinstit, e drept, n'ai ce regreta. Dacă te-ai înșelat vei putea spune cuminte: „așa am văzut atunci”. Lumea te va crede și te va ierta.

Rolul cronicarului literar este așa dar nu numai greu și complex, ci și îngrat în același timp. E un prim element de ordine în imperiul literelor.

Poezia Domnișoarei Zorica Lațcu atrage atenția prin două caracteristici: latura morală a fondului și calitatea formei. Vom aduce exemple. În poezia „Intoarcere” (p. 51—2) cel drag a păcătuit. Se întoarce cu „sufletul rănit de altă mână”, cu „fruntea săpată 'n cute”, în păr cu „mireasma mâinilor străine”...

Toate acestea au încreșit apele sufletești ale iubitei:

„Eu aș fi vrut să am mireasma rară
A unui câmp cu flori de primăvară”

„Eu aș fi vrut să am în trup plămadă
Din strălucirea rece de zăpadă...”

Un splendid exemplu e poezia „Un oaspe” (cea mai frumoasă din întregul volum), dar care, regretăm, n'o putem cita aici din lipsă de spațiu.

Totuși sensualitatea nu-i cu desăvârșire exclusă. E incidentală însă (Fragment, p. 49—50):

1) Sibiu, Editura „Dacia Traiana”, 1944.

„Cu sânul alb și fraged, flămând de mângâieri,
Purtând în trup otrava vâpâii de plăceri.
Stătea ascunsă toată în perinile moi,
Ca floarea ce se pleacă de arșită și ploii.
Se veștejea de chinul adânc și ne'nțeleș
Ca florile pe care le miroșim prea des.
O milă fără seamăn în suflet mi-a pătruns;
Nimic n'am vrut să aflu din câte mi-ai ascuns”.

Sau, un alt exemplu, minuat realizat după cele mai exigente principii ale versificației:

„Apasă-mi lung pe frunte un sărut
Ca să păstreze veșnic pielea moale,
Cum se păstrează urma noastră 'n lut,
Desăvârșitul arc al gurii tale.
Cu brațul tău să mă cuprinzi de brâu,
Ca să mă 'ncingi cu lanțuri tănuite,
Cum se 'mpletește apa unui râu,
Prinzând în ea ostroavele 'nflorite.”

p. 47.

Remarcați în exemplul citat tehnica desăvârșit realizată a comparațiilor. Același lucru în exemplul următor:

„Imnul de laudă se 'nalță ca fumul de smirnă spre tine.
Soarbe cuvântul de slavă, o, Zeu al luminii senine,
Cum ai sorbi dintr'o cupă nectarul cu gust de vecie,
Cum te-ai pleca să respiri o aromă de floare-argintie.

p. 69.

Păcat că uneori se repetă:

„Imnul de laudă se 'nalță ca fumul de smirnă...
și... sufletul plin de miresme ca fumul de smirnă...”

p. 72.

Uneori, cazuri excepționale de rare, comparația nu poate fi admisă. Termenii de comparație nu se potrivesc de fel:

„Jalea căzu ca o brumă și arse 'n câmpii trandafirii.”

p. 68.

Tehnica versificativă a Domnișoarei Zorica Lațcu face uz în chip reușit de metaforă:

„Vine noaptea sângele să-l spele,
Ca să lege rana 'n neguri moi,
Să presare pulberea de stele,
Să oprească sângele șiroiu.

Ziua nouă-și sângerează rana,
Raze ard ca sulii lungi de fier.
Lină, noaptea-și ia pe umăr cana
Pas cu pas se 'nalță către cer.”

p. 19—20.

Talent poetic remarcabil, de perspective largi, Domnișoara Zorica Lațcu ne dă dreptul la întemiate așteptări. Așa cum a pornit la drum dă dovadă de reale posibilități Cre-diința noastră este că poezia D-sale se va menține într-o continuă afinitate cu adevărata poezie. Vremea îi va aduce cu siguranță varietatea temei, profunziunea sentimentului și realizarea impecabilă a formei. **TRAIAN BLAJOVICI**

INSEMNAȚII ȘI RECENZII

Răspuns unei recenzii

Bine cunoscutul și eminentul statistician domnul G. Oancea-Ursu, recensează în ultimul număr al „Revistei de Psihologie” unul din articolele mele publicat în „Buletinul Eugenic și Biopolitic”, articol care se ocupă de complexul pigmentar la copiii din județul Turda și relația lui cu grupurile sangvine. Surprins de cifrele expuse la coloana coeficientului de corelație, domnul G. Oancea-Ursu afirmă pe-remptoriu, că cercetările mele sunt lipsite de orice valoare științifică. Pentru cei care au citit acest articol cât și pentru noi, afirmația domnului G. Oancea-Ursu apare ca impregnată de o reacredință evidentă, fapt care ne uimește de a-l găsi în coloanele „Revistei de Psihologie”, care până în prezent a dat dovadă de o serioasă ținută academică.

Intradevăr, articolul nostru poate fi privit din punct de vedere al fondului și din punct de vedere al formei. Fondul articolului nostru îl constituie cercetările antropologice minuțios executate asupra unui total de 1521 copii, material biologic ce reprezintă o cifră însemnată și nu poate fi înlăturat printr-o afirmație gratuită. Din tab'ourile expuse se poate vedea clar, chiar fără ajutorul unui coeficient de corelație, legătura care există între grupele sangvine și complexul pigmentar. Pentru o mai mare probitate științifică am căutat însă să accentuăm această legătură, prin anumite calcule matematice. În stabilirea unei corelații matematice, noi nu am întrebuințat indicele de corelație liniară, fapt pe care domnul G. Oancea-Ursu l'ar fi putut ușor remarca prin absența semnului de plus sau minus dinaintea cifrelor expuse, ci am întrebuințat un procedeu personal, astfel că cifrele noastre nu pot fi încadrate în cadrele corelației statistice, ci formează doar o corelație biologică. Noi nu suntem statisticieni ci biologi, așa că acceptăm teza lui Montandon, după care chiar și metodele simple sunt suficiente pentru a demonstra un adevăr biologic evident. Eminentul antropolog francez spune de altfel:

„On peut douter d'un accord entre anthropologistes et biométriciens tant que persistera, à la base des calculs biométriques, l'utilisation de l'écart étalon avec ses carrés et ses racines. Ne se laissant justifier ni mathématiquement, ni philosophiquement, cette utilisation doit être considérée comme l'expression d'une volonté d'ésotérisme qui tiendra éloignés des méthodes biométriques ceux pour lesquels le coup d'oeil et le bon sens n'ont pas encore perdu leurs droits”.

În concluzie, abstrăgând ideea unei rele credințe, articolul domnului G. Oancea-Ursu nu poate fi explicat decât prin faptul că sunt anumite persoane lipsite de elan intelectual, care jurând pe formule matematice, nesocotesc complet fondul real al unei lucrări științifice.

Conf. Dr. Victor Preda.

Vasile Netea: „Dela Petru Maior la Octavian Goga”

București, „Cugetarea” 1944. 341 pag.

Deși a apărut în mijlocul celei mai crâncene inceleștări a neamului pentru afirmarea drepturilor sale asupra părților răsăritene ale teritoriului național, cartea d-lui Netea „Dela Petru Maior la Octavian Goga”, nu e mai puțin binevenită azi, ca oricând altădată. A pune în evidență clară spiritualitatea românească a Transilvaniei noastre, însem-

nează totodată și o continuă reliefare a ideilor de bază ale panromânismului. D. Vasile Netea, cu volumul de față, just subintitulat „Studii și evocări istorice”, ne improspătează cu talent, câteva probleme, figuri și figurine culturale ardelenene, asupra cărora s'a insistat uneori mai mult, altelei mai puțin, în publicistica noastră. Cu toate că e departe de a fi o monografie culturală completă a Ardealului românesc, volumul recent al d-lui Netea „Dela Petru Maior la Octavian Goga”, face, alături de culegerea lui Emil Giurgiuca: „Transilvania în poezia românească”, una din cele mai bune impresii asupra cetitorului de azi; e a nu știu câta reconfirmare a seriozității formației spirituale a condeerilor ardeleni de totdeauna.

Cu toate acestea se cuvine să facem o cuvenită remarcă asupra unei cunoscute fațete din scriul d-lui Netea, direct străină de sobrietatea expresiei literare transilvane.

E acea emfază în stilul d-sale, acea grandilocvență formală, care scade din seriozitatea fondului, pentru confracții din Ardeal, dar care poate să-l facă mai valoros pentru cei din restul provinciilor. În acest stil facil e scrisă cu deosebire prefața „Către cititori”, mai ales în partea ei de introducere, cât și în încheiere. Din această prefață însă a d-lui Netea, datată în Februarie 1944, cităm dorința exprimată în cuvintele: „o amintire din vremuri amare, un îndemn pentru ca generația copiilor care au azi 4—5 ani, să stea în fața furtunilor altfel decât am făcut-o noi în 1940”.

Nolens-volens, ne aducem aminte de vremurile de acum 4 ani, atât de rușinoase și pe care Grigore Popa le-a eternizat în „Țara”: „Vam așteptat la Cluj, domnule Mănoilescu!” D. Netea recunoaște că unele din paginile de față au fost publicate și prin alte reviste ca: „Vremea”, „Universul literar”, „Dacia rediviva”, „Familia”, „Transilvania”, etc. În acest caz conștiința de cronicar obiectiv ne silește să redăm și cuprinsul sau „tabla de materii” a volumului.

Acest cuprins este destul de variat:

- Lângă amvonul lui Petru Maior.
- Precizări la biografia lui Petru Maior.
- Dionisie Pop Marțian.
- Constantin Român-Viv.
- Visarion Roman.
- Un capitol necunoscut din activitatea lui Visarion

Roman.

- Conferința națională dela Mercurea.
- Un negustor: Diamandi Manole.
- Ion Pop-Reteganul.
- Lucreția Suciu.
- Gheorghe Bogdan-Duică.
- George Coșbuc.
- Inceputurile lui George Coșbuc.
- Semicentenarul Memorandului.
- St. O. Iosif în actualitate.
- Ilarie Chendi.
- La patru decenii dela ivirea Luceafărului.
- Octavian Goga.
- Generația Unirii.

Acest din urmă studiu, (fragment), e rău plasat de autor ca să încheie volumul, care după însăși titlul de pe copertă trebuia încheiat cu cel anterior, dedicat lui Oct. Goga.

O rezervă categorică trebuie să facem asupra clișeei folosite, care reprezintă unele din figurile evocate, clișee care sunt din cale afară de cunoscute, și ne semnificative.

De preferat erau clișeele care înfățișează grupuri de scriitori sau oameni politici, intruniri, etc. și care se puteau procura chiar dela unii din cunoșcuiți d-lui Netea.

Dar în general volumul d-lui Netea e o reușită lucrare de vulgarizare istorică și culturală ardeleană, cuprinzând o serie de biografii de „oameni aleși”, de portrete literare, politice, economice, în genul celor ale lui Ion Simionescu; Prozatori, poeți, critici, economiști, oameni și evenimente politice, iată atâtea lucruri și fapte evocate cu căldură și însuflețire, și uneori cu un aparat științific original. Dacă poezii Coșbuc și Iosif sunt mai palid prezentați, cât de vii ne sunt înfățișați criticii, ca Ilarie Chendi și mai ales Bogdan-Duică. Iar în evocarea economiștilor ardeleni și a oamenilor politici, d-l Vasile Netea pune o adevărată pasiune.

Pe drept remarcă d-sa că: „contribuția de gândire și faptă economică-financiară, poate sta fără nicio sfiială alături de cealaltă”, pur culturală sau politică națională. Autorul ne și convinge de acest adevăr, prin numeroasele pagini închinat lui Dionisie Pop Marțian, Visarion Roman și Diamandi Manole, adevărați pionieri ai progresului nostru economic și cultural.

Curiozitatea autorului față de „mişcările și realizările colective”, cum numește d-sa câteva din marile evenimente politice și culturale, din veacul trecut, ca adunarea națională dela Merceurea, procesul Memorandului și apariția revistei „Lucaefărul”, d-l V. Netea știe să ne-o împărtășească și nouă cetitorilor.

Sunt în adevăr date și fapte de o indiscutabilă însemnătate, cu a căror cât mai sporită familiarizare, vom reuși să ne întărim sufletele noastre șovăelnice, în lupta pentru realizarea idealurilor colectivității naționale.

Nu se pierde nicio ocazie, în decursul și de-a-lungul întregii cărți, să se insiste asupra raporturilor literare și politice atât de felurite ce existau, înainte de 1918, între Românii cis- și transcarpatini. În articolul „La patru decenii dela ivirea Lucaefărului”, ca și în cele închinat lui Petru Maior, d-l V. Netea pune la punct unele regretabile erori de istorie literară ce circulă, fără control, în mai toate istoriile literaturii noastre. În paginile despre această tribună academică a iridentei ardeleni, care a fost „Lucaefărul” dela Budapesta și Sibiu, găsim această justă încreștere:

„Dispariția Lucaefărului din 1920 n'a fost ratificată de către conștiința scriitorilor transilvani, astfel încât, în 1941, revista fondată în 1902 a reapărut la Sibiu ca organ al „Asociației Scriitorilor Români din Ardeal”, luptând iarăși, cu aceeași înverșunare, în numele unei noi generații pentru vechea noastră lozincă „avem un vis neîmplinit”.

Nădăjduim și credem chiar, că reîmplinirea „visului neîmplinit” va fi deastădată, mult mai durabilă și hotărâtă.

N. N. Munteanu

Un reprezentant al biologiei neovitaliste

Complexul fenomenului vital formează o problemă spinosă în care știința nu a reușit încă să-și închege raționamentul deducțiilor precise. Și aceasta nu se datorează atât oamenilor de specialitate care, din contră, au dovedit o preocupare pasională și de consumatoare fervoare în această direcție, cât dificultății determinării pe cale științifică a principiului fundamental vital. Astfel biologia a emis în decursul istoriei doar teorii ipotetice, însă, trebuie să recunoaștem, rațiunea conceptelor moderne este mult mai plausibilă decât explicațiile determinărilor cauzal-mecanice

(mecanicismul) deitate de spiritele științifice dinaintea de sfârșitul secolului trecut de către școala clasică

D-l Dr. Victor Preda, conferențiar universitar la catedra de Biologie a Facultății de Medicină Cluj-Sibiu, prin tratatul de Biologie teoretică tipărit în primăvara acestui an la Sibiu, a prezentat tocmai punctele de vedere ale celor două mari curente care au animat studiul biologiei: mecanicistul și vitalismul D-l Dr. Victor Preda este, după cum spune d-l Dr. Victor Papilian în prefața pe care o semnează, un convins adept al tezei neovitaliste pe care o apără doctoral în tratatul apărut recent.

Considerând șubred edificiul mecaniciștilor care așează axiomatice la baza gândirii lor postulatul cauzal, valabil atât în domeniul organic, cât și cel anorganic, d-l Dr. Victor Preda pledează pentru curentul vitalist, sau mai corect, pentru neovitalism, în virtutea căruia legile guvernante ale ființelor organice nu sunt aceleași pe care le întâlnim în lumea inertă. La baza vieții deci rezidă un element supradordonator reacțiilor fizico-chimice: forța vitală.

Fenomenele biologice sunt conduse în determinismul lor de către o condiție, adică de o împrejurare favorabilă cu concursul căreia un fapt se poate efectua. Astfel investigațiile biologice vor fi de ordinul regulii (o observație repetată, constantă în producerea unei condițiuni), pe când investigațiile macrofizice corespund legilor simple. Condițiunea și regula sunt prin urmare specifice biologiei și totodată sunt elementele cele mai superioare de cunoaștere. Lumea anorganică este stăpănită de principiul cauzalității mecanice, cea organică de principiul condiționalității. Fenomenele organismului viu, la rândul lor, nu sunt determinate de o cauză singulară, deoarece în organismul viu acționează în permanență un complex viu de condițiuni, complex ce nu poate fi despărțit în factori unitari din cauza naturii sale totalitare.

Conceptul determinării, în accepțiunea modernă a cuvântului, are un înțeles intim biologic începând dela apariția teoriei cantelor, după care realitatea fizică nu poate fi înțeleasă decât numai prin cercetarea aspectului fizic în totalitate. Din efervescența emulațiunii dintre mecanicist și vitalism s'a dezvoltat apoi concepția holistică, susținută prin sistemul organic al lui von Bertalanffy și prin sistemul lui Rotschuh.

D-l Dr. Victor Preda ne înfățișează sistematic și după o tehnică de expunere paralelistică magistrală, fundamentalele diferențe calitative și cantitative dintre regnul organic și cel anorganic, precum și dintre cele două modalități de gândire: mecanicist și vitalism. Criticile temeinice aduse tezei mecaniciste spulberă definitiv hibrida și unilaterală cupolă materialistă ale spiritelor învrăjbite cu speculațiunea metafizică. Fiindcă, după concepția vitalistă și neovitalistă, există o dependență de subordonare a fenomenelor vitale față de acel element primordial, numit forță vitală.

Școlile neovitaliste au comis însă pe rând greșala de a nu evidenția decât fragmentar caracteristicile interdependente ale forței vitale, nesocotind analiza de ansamblu, singura onestă și științifică. În felul acesta școala psihovitalistă preconizează existența unui principiu vital (elementul dinamic și ordonator), însă nu adâncește studiul asupra naturii psihismului. Tot pe cale greșită sunt și Hering cu ceilalți adepți cu explicațiile lor mnemistice. După cum se exprimă autorul, mnemismul este o ipoteză vitală admirabilă, dar incompletă, dat fiind că, dacă memoria formează incontestabil una din manifestările fundamentale ale forței vitale, ea nu este singura manifestare.

Școala holistică și-a ridicat schelele pe trei principii: organizarea, ordinea și întregul. Neajunsul constă aici în aceea că propriu zis sistemele holistice nu se integrează nici în mecanicism, nici în vitalism, din aceasta urmând un artificiu anevoios privitor la aderența proprietăților vitale la un anumit obiect. „Nu se pot concepe proprietăți lipsite de obiect”.

Și iată acum atitudinea neovitalistă a d-lui Dr. Victor Preda: Vieța constituie un principiu esențialmente dinamic. Caracteristic este în evoluția ei devenirea organismului și nu expresia sa statică. Pentru a lămurii de aceea misterul vieții este necesară stabilirea raporturilor primare care stau la baza mecanismului devenirii. Și cum just remarcă d-l conferențiar Preda, căutarea acestor explicații este strâns legată de cunoașterea funcțiilor vitale și de speculația metafizică. Dovedindu-se insuficiența modului de gândire mecanicist prin recunoașterea unanimă a unei forțe vitale, speculația nu e o gratuitate snobă în sondările temelor biologice. „Transcendența vitală se impune astfel spiritului nostru.” Această forță vitală aflătoare în organismele vii constituie un principiu director, coordonator și regulator, suprapus organismului fizic. Forța vitală fiind imaterială poate fi totuși sesizată prin evidența manifestărilor ei care ne-o demască. Autorul numește pentru această forță următoarele proprietăți: organizarea și unitatea organismului (organismul apare ca un sistem total), memoria (organismul posedă amintirea trecutului) și (opțiunea sau alegerea) organismul viu optează în fața mai multor posibilități de satisfacere a trebuințelor pentru cele mai favorabile.

După cele amintite mai sus se poate observa cu ușurință calitatea importantă a sistemului neovitalist a d-lui Dr. Victor Preda. Nimeni până în momentul de față nu a întreprins o fuzionare științifică a diferitelor curente, incorporându-le într'un sistem mai rotunjit ca acesta. Prin privirea eclectică pe care a aruncat-o asupra tuturor proprietăților vitale, d-l conferențiar Dr. Victor Preda a statornicit temeinic doctrina sistemului său holo-mnemo-vitalist, care va forma desigur începutul unei școli neovitaliste românești prestigioase.

De pe această poziție înaintată d-l Dr. Victor Preda deduce cu multă ingeniozitate condiționarea evoluției formelor viețuitoare și originea vieții.

Tratatul de Biologie teoretică elaborat de d-l dr. Victor Preda va desființa lipsa îngrijorătoare, care exista până azi în literatura științifică românească.

Nu putem termina considerațiunile noastre sumare fără a adresa cuvinte de apreciere editorului cărții, d-l H. Welther pentru execuția tehnică admirabilă în care această prețioasă lucrare a văzut lumina tiparului.

Vasile I. Rusu: Pe urmele gândului

— Tiparul cooperativel „Turda” 1944 —

Se pare că Ardealul se află în prezent sub zodia plămuirilor epice și că gustul cititorului pentru proza artistică se dezvoltă cu aceiași repeziciune care caracterizează neînfrânte avânturi ale sufletului românesc. Nu știm însă dacă această pornire surprinzătoare se va permanentiza sau va răposa într'un decepționant fiasco, așa, cum noi românii obișnuim să ne isprăvim aproape toate începuturile grandioase. Astfel, în decurs de numai doi ani, prozatorii tineri

ardeleni au contribuit la capitalul epic românesc cu peste zece volume schițe sau nuvele. Nu mai vorbim de activitatea deosebit de bogată pe care au așternut-o scriitorii de mare prestigiu literar. În ce privește revirimentul gustului cititorului în general și al prozei în special, ne stau dovadă enormele vrafuri de romane importate, care, deși traduse anost în majoritatea cazurilor, sunt asaltate cu sete de către publicul cititor. Acum, că cititorii preferă literatură exogenă, aceasta nu din vina lor.

Printre tinerii prozatori ai Ardealului cari s'au manifestat aproape în toate revistele țării se numără și d-l Vasile I. Rusu. Prozatorul turdean este bine cunoscut cititorilor presei și mai cu seamă a aceluia, cari au luat contact regulat cu prețioasa revistă „Pagini literare”. După prematura moarte a robustului novelist Pavel Dan, proza revistei amintite a fost susținută în bună parte, cu talent, de către d-l Vasile I. Rusu.

Volumul proaspăt apărut la Turda, în condițiuni tehnice excepționale, constituie opera de debut a tânărului scriitor turdean. Poate că ne așteptam ca d-l Vasile I. Rusu să-și inaugureze debutul printr'un volum de nuvele din vieța țaranului român de pe câmpie, pe care îl cunoaștea așa de bine. Căci, e bine să subliniem: Vasile I. Rusu e și el un rapsod epic al cosmosului rural românesc, la fel cum a fost și Pavel Dan, dar spre deosebire, acesta literaturizează mai ales țaranul ca individualitate, detașat din reliefurile copleșitoare ale satului, așa cum îl găsim integrat în peisajul literar al autorului nuvelei Urcan Bătrânul sau Iobagii.

„Pe urmele gândului” e o nuvelă de mare extensiune (160 pg.) căreia, forțând puțin caracterul definiției, i s'ar putea zice roman. Nu e însă un roman după clișeu, adică o acțiune propulsată de veninul intrigărilor sau obsesiilor patologice. N'are nimic din catastrofele dramatice ale prozei de senzație. Totul aci e fluid, senin. Narațiunea nu pornește dintr'o fabulație, din întâmplările lumii fizice. Autorul s'a adâncit în culbecul sufletului său, creindu-și o lume oarecum sceptică și neincrezătoare. Lumea exterioară se restrânge uneori dureros din sufletul lui, alteori brutal de aspră. Autorul continuând să rămână năpădit de o tristețe neconsolată în fața mângâierilor relative pe care i le poate oferi iubirea, ratura sau moartea. Dacă întâlnim strecurate între rânduri descripțiuni ale satului sau vieții românești, autorul nu a făcut-o aceasta din motivul principal al creației, cari rămân simple incidente. Sunt departe de obiectivitatea critică cronicarii diferitelor ziare ce s'au grăbit să declare că lucrarea d-lui Vasile I. Rusu e clădită exclusiv din notații asupra fenomenelor vieții rurale.

Cartea d-lui Vasile I. Rusu e scrisă în forma unor scrisori periodice, un fel de memoriale intime. De aci și subtitlul: ziuar.

Avem de făcut și unele observații și anume: vraja relatărilor descriptive degenerază uneori, prin abundența preocupărilor de detaliu, în fotografie. Fraza nu e totdeauna elaborată artistic; se resimte în ea o ușoară undă de naivă vulgăritate. Însă, cu toate acestea mici neajunsuri ale începutului d-l Vasile I. Rusu posedă însușiri evidente de prozator de largă suprafață. D-sa a scris o carte interesantă, de simplă trăire interioară, care ne face să așteptăm mult dela scrisul său și credem că nădejtile nu ne vor fi înșelate.

I. Gârja-Făgădaru.